

KDC

Impressie

Tijdschrift voor Katholiek Erfgoed

2022 | 31

Erfgoed

Katholicisme

Geschiedenis

3 | VOORWOORD

4 | KATHOLIEKE JONGENSCULTUUR IN BEWEGING

Marieke Smulders

9 | MACHT UIT HET ZADEL! | *Erfgoed en actualiteit van de PPR*

Wim van Meurs

14 | HERINNERINGEN AAN DE NAOORLOGSE EMIGRATIE | *400 doodsprentjes van Nederlandse landverhuizers naar Brazilië (1948-2021)*

Renate Stapelbroek

16 | KLOOSTERMUREN | *Een bijzonder restauratieproject*

Marga Arendsen

19 | ERFGOEDSCHAT | *Lourdes op de Cauberg*

Jeffrey Huntjens-Baetsleer

20 | ADVIES VANUIT DE BIECHTSTOEL: OVER SEKS EN HET HUWELIJK | *Een interview met René Bastiaanse*

Hans Krabbendam

24 | HERMAN SCHAEPMAN ALS POLITICUS EN REDENAAR

Henk te Velde

27 | DE UNIVERSITEIT OP HET WITTE DOEK | *Interview met Ineke Martin*

Marieke Smulders

30 | DE KATHOLIEKE IDENTITEIT VAN BLINDENBIBLIOTHEEK LE SAGE TEN BROEK

Ad van der Waals

34 | PETER RAEDTS | *Een veranderend perspectief op de geschiedenis*

Joep van Gennip

37 | COLUMN WIEK | *Jongerenkoor*

38 | VAKBLADEN | *de stiefkinderen van de katholieke pers*

Otto S. Lankhorst

41 | DE APEN VAN BERNARD VAN MEURS

Peter Altena

44 | *IN MEMORIAM* VEFIE POELS

Lodewijk Winkeler

46 | 'DE KERK IS WAAR IK NU LEEF EN WERK.' | *Film over het leven van priester Herman Helsloot*

Bert Verkooijen, Hanny van der Kruijs

49 | ERFGOEDSCHAT | *Een portret van Schaepman*

Andreas Caspers

50 | VRIENDEN VAN HET KDC

51 | COLOFON

Inhoudsopgave

Voorwoord

‘Terug van nooit weggeweest’, zo voelde het afgelopen half jaar bij het KDC. In de studiezaal zitten weer studenten en onderzoekers, onze agenda bruist van de activiteiten en verse onderzoeksresultaten worden zichtbaar. Dit nummer van *Impressie* biedt een aantal hoogtepunten van aansprekend erfgoed en kijkt vast vooruit naar wat u aan onderwerpen kunt verwachten in het komende jaar.

De belangrijkste daarvan is de promotie van Marieke Smulders, collectiespecialist Beeld en Geluid van het KDC én een van de redacteurs van *Impressie*. Zij heeft de afgelopen jaren onderzoek gedaan naar drie Nijmeegse jongensinternaten en hoopt haar resultaten op 21 april 2023 op de Radboud Universiteit te verdedigen. In dit nummer geeft ze een voorproefje over het belang van gymnastiek en sport in de vorming van een katholieke schoolcultuur.

Een verwant historisch onderwerp belicht René Bastiaanse. Hij promoveerde in augustus van 2022 op een proefschrift over de katholieke huwelijksleer. Hierbij staat de spanning tussen leer en leven rond seksualiteit binnen het huwelijk centraal en de poging van de clerus om daar meer grip op te krijgen. Dit onderwerp werd recentelijk weer actueel door een publicatie van de aartsbisschop.

Op het huidige Binnenhof lijken katholieken zich niet zo sterk te profileren. Dat deden ze ook niet in de late-negentiende eeuw. Tot Herman Schaepman zich opwierp om katholieken voor de politiek te mobiliseren. De Leidse historicus Henk te Velde neemt u mee naar die tijd en legt uit hoe Schaepmans redenaarstalent werkte. Als een ‘*spoken word artist avant la lettre*’ inspireerde hij katholieken uit alle streken en lagen van de bevolking en maakte hij indruk in het parlement. Zo legde hij de basis voor de stevige katholieke rol in de politiek. Driekwart eeuw later is een deel van de katholieke aanhang toe aan een structurele verbouwing van het politiek

bedrijf. Zij scharen zich met gelijkgezinden uit andere partijen achter de Politieke Partij Radikalen (PPR) om de bestaand machtsverhoudingen op te schudden. Radboudhistoricus Wim van Meurs legt aan de hand van vier thema’s uit hoe het erfgoed van deze groene, progressieve partij nog steeds relevant is voor de politiek van vandaag. Beide artikelen reageren op recente publicaties die gebaseerd zijn op collecties in het KDC. Meer beschouwingen over deze onderwerpen vindt u op de KDC-website (www.ru.nl/kdc).

Naast aandacht voor instellingen, bewegingen en spraakmakende figuren heeft *Impressie* ook oog voor het behoud van katholieke erfgoed in binnen- en buitenland. Zo geeft Marga Arendsen uitleg over een restauratieproject van de muren van het Kruissherenklooster in Sint Agatha, leidt Ad van der Waals ons rond in de wereld van de katholieke blindenbibliotheek Le Sage ten Broek in Grave, vertelt Ineke Martin meer over de films over de Radboud Universiteit die door de Stichting Nijmegen Blijft in Beeld zijn gedigitaliseerd en legt KDC-collega en antropologe Renate Stapelbroek uit hoe belangrijk bidprentjes waren voor de Nederlandse gemeenschap in Brazilië.

Ten slotte staan we in dit nummer stil bij twee mensen die ons ontvallen zijn: hoogleraar kerkgeschiedenis Peter Readts, wiens werkarchief is overgedragen aan het KDC, en adjunct-directeur van het KDC Vefie Poels. Laatstgenoemde heeft tot haar overlijden gewerkt aan de afronding van de Engelse vertaling van haar biografie over Kardinaal Van Rossum. In 2021 reageerde een aantal historici op haar boek *De Rode Paus* op een bijeenkomst in Wittem. Deze lezingen zijn nu gebundeld, inclusief twee bijdragen van Vefie zelf, in een brochure die u als extra attentie ontvangt bij deze editie van *Impressie*.

Veel leesplezier gewenst! ¶

Katholieke jongenscultuur

In april 2023 staat de promotie gepland van KDC-collega Marieke Smulders over de vorming van een katholieke elite aan drie jongensinternaten in Nijmegen. Uit de studie, die de titel *Voor het hogere bestemd* heeft meegekregen, blijkt dat de religieuzen, ondanks de grote nadruk op tradities, hun opvoeding en onderwijs voortdurend afstemden op maatschappelijke ontwikkelingen en op wensen en behoeftes die leefden bij leerlingen en hun ouders. De scholen waren ondanks hun relatieve beslotenheid vanaf het begin plekken waar ook vernieuwing en verandering in de richting van een meer open katholicisme in gang werden gezet. De leerlingen droegen daar actief aan bij. Hun jeugdige ideaalbeelden en liefhebberijen kregen een eigen plek in de school. Zo veroverde ook de moderne teamsport niet alleen het internaat van het Canisius College, maar ook de Nebo en het Dominicus College waar toekomstige priesters werden opgeleid.

Tekst: Marieke Smulders | **Beeld:** collectie KDC

Foto boven: Het Nebo-voetbalteam van 1938. De kenmerkende architectuur van het Neboklooster is duidelijk in de achtergrond te zien.

in beweging

De leerlingen van de drie Nijmeegse scholen - uitsluitend jongens van katholieke huize in de leeftijd van twaalf tot achttien jaar - spelen een prominente rol in mijn onderzoek. Ik heb hen bekeken als actieve deelnemers aan het proces van elitevorming dat zich op de scholen voltrok. Door hun gedrag, hun wensen en idealen oefenden ze een belangrijke invloed uit op het dagelijks leven op de internaten en op de keuzes die de paters op het gebied van onderwijs en opvoeding maakten. Om een beeld te krijgen van de leefwereld van de jongens, hun opvattingen, activiteiten en ervaringen, maakte ik niet alleen gebruik van egodocumenten en biografische bronnen als memoires, brieven, interviews en vragenlijsten die ik onder oud-leerlingen verspreidde, maar ook van schoolkranten en jaarboeken waarin de leerlingen zelf aan het woord kwamen. Deze zijn voor een groot deel aanwezig in de bibliotheek van het KDC, waar ze onderdeel uitmaken van onze omvangrijke collectie katholieke tijdschriften.

Onderwijsstad

Nijmegen ontwikkelde zich in de eerste decennia van de twintigste eeuw tot de katholieke onderwijshoofdstad van Nederland. De oprichting van de katholieke universiteit in de Waalstad, in 1923, was daarbij het voornaamste wapenfeit. Al voor die tijd telde Nijmegen twee door religieuzen geleide jongensinternaten waar een katholieke elite werd gevormd: het Canisius College (in 1900 gesticht), geleid door de jezuïeten, en het Dominicus College van de dominicanen (sinds 1856). Beide instituten trokken leerlingen aan uit gegoede en middenklasse-gezinnen

uit het hele land. In 1928 kwam daar het St. Alphonsus-seminarie van de redemptoristen bij. Dit seminarie kreeg vanwege zijn ligging op een heuvel tegenover het net buiten Nijmegen gelegen museum en devotiepark de Heilig Landstichting, 'de Nebo' als bijnaam – verwijzend naar de Bijbelse berg 'Nebo' die immers ook uitkeek op het Heilig Land.

Nijmegen was al decennia vóór de komst van de universiteit de katholieke onderwijs­hoofdstad.

Voor katholieke meisjes van goeden huize kende Nijmegen eveneens een drietal opleidingen: in Ubbergen, ook net buiten Nijmegen, lag het meisjespensionaat Notre dame des Anges van de Franse zusters Kanunnikessen van Sint-Augustinus, en aan de Berg en Dalseweg, vlakbij het Canisius College, hadden de Ursulinen van de Romeinse Unie hun lyceum Mater Dei. Ook konden katholieke meisjes van goeden huize terecht op het pensionaat Mariënbosch van de zusters van Jezus Maria Jozef (JMJ), die in 1924 op deze locatie startten met de eerste middelbare meisjesschool (mms) van Nederland.

Priesters en katholieke heren

Net zoals het Dominicus College was de Nebo een kleinseminarie, bedoeld voor jongens die priester wilden worden. Ze functioneerden lange tijd als kweekvijvers voor de eigen religieuze orde of congregatie. Jongens kregen hier een op het gymnasium lijkende opleiding. Ze verbleven in een internaat, waar de paters hen probeerden te vormen tot katholieke

jongemannen die gemotiveerd waren om hun leven in dienst van de kerk te stellen als priester en religieus*. Op het Canisius College was dat anders. De jezuïeten richtten zich met hun internaat op de vorming van een maatschappelijke katholieke elite. De jongens die hier het internaat bezochten, waren van gegoede katholieke huize. Hun ouders wilden voor hun zoons een degelijke opleiding die hen voorbereidde op een bestaan als katholiek man van betekenis, met een beroep dat status verschaftte.

Schoolkrant

Deze verschillende doelstellingen die de paters met hun opleidingen hadden, werkten door in de keuzes die ze op hun scholen maakten op het gebied van het curriculum, de inrichting van het pedagogisch regime en ook wat betreft de vrijetijdsactiviteiten die de paters organiseerden. Illustratief is de schoolkrant op de drie scholen. Terwijl de jezuïeten na eerste pogingen op initiatief van de leerlingen zelf al vroeg in de twintigste eeuw een schoolkrant mee hielpen opzetten (*Eick wat wils* genaamd), waren ze daar op beide kleinseminaries later mee. In de seminariecultuur van de vroege twintigste eeuw paste nog geen modern verschijnsel als een schoolkrant. →

***** Uiteraard vielen er echter ook heel wat jongens af, ofwel omdat ze de studie niet goed bij konden benen, ofwel omdat hun gedrag volgens de paters te wensen overliet en niet paste bij een leven als kloosterling. Maar ook waren er jongens die zelf besloten af te haken, omdat ze een leven als priester bij nader inzien toch niet voor zich zagen, omdat ze te veel heimwee hadden of om andere redenen. Daarnaast waren er vele leerlingen die wel hun zes jaar humaniora afmaakten, maar daarna besloten niet naar het groot seminarie van de dominicanen of redemptoristen te gaan, maar een andere richting te kiezen.

Redactie van *De Vlieger*.

Aanstaande religieuzen werden toen nog niet geacht zelf een schoolblad te vullen, met artikelen waarin zij hun eigen mening konden formuleren, en een redactie waarin ze samen konden nadenken over de onderwerpen die ze in hun blad aan de orde wilden stellen. Maar in 1927 startten de dominicanen op hun school toch met een schoolkrant, die de naam *De Vlieger* meekreeg. Die naam verwees naar de priesterroeping van de jongens, die hoogverheven was, zoals een vlieger in de lucht. Net als een vlieger moest hun roeping tot het priesterschap weerstand bieden aan 'stormen en regenbuien'. Jongens konden hun roeping verliezen door bijvoorbeeld zondig gedrag te vertonen waardoor ze van het seminarie werden weggestuurd. Ze konden zich van hun plan om priester te worden af laten brengen onder invloed van medeleerlingen die besloten weg te gaan – vandaar dat aan vertrekkende leerlingen liefst zo min mogelijk aandacht werd besteed. Zij verlieten het seminarie meestal in stilte.

Vurigheid en idealisme

De leerlingen op het Dominicus College waren zich bewust van de kwetsbaarheid van hun roeping. De paters hamerden daar regelmatig op en spoorden de leerlingen aan zich goed te gedragen en hun toekomst als priester niet te 'verkwanselen'. Maar de leerlingen zelf deden dat onderling ook, in de schoolkrant. Een jonge *Vlieger*-redacteur schreef in het eerste schoolkrantnummer in 1927 hoe de jongens 'het vliegertouw strakgespannen moesten houden'. Hoe deden ze dat volgens hem? Door zich vol vurigheid en idealisme te wijden aan hun studie

en aan de vrijetijdsactiviteiten die op het internaat werden georganiseerd. In 1930 spoorde een andere leerling zijn schoolgenoten aan zich als 'ware' priesterstudenten te gedragen, en zich niet door ijdelheid en uiterlijk vertoon te laten leiden. Dat zou immers alleen maar afleiden van het doel van de jongens: priester worden. Terwijl de mode goed gesoigneerde kapsels voorschreef, meende hij dat seminaristen zich daarvan verre diende te houden. Hij dichtte: 'Wees een echte Hollandsche jongen / Ook wat betreft je haar / Hollandsche jongens zyn geen Haagsche / loopen niet met vet in het haar. / En dan nog iets arme stumpers / Denk toch aan wat je hier komt doen / Priester worden, dat is je roeping, en / Dan niet als modepoppen doen.'

De Duitse Wandervogel en de Britse Boy Scouts inspireerden de Nebo-directie.

Nebo-directeur Wilhelmus Reiring.

Als laatste van de drie Nijmeegse jongensinternaten kreeg de Nebo een eigen schoolkrant, getiteld *In altum*. Directeur Wilhelmus Reiring riep deze in het leven in 1935 met een duidelijke bedoeling. Hij zocht naar manieren om de opvoeding van zijn pupillen meer bij de tijd te brengen. Hij meende dat de traditionele opvoeding waarin alle nadruk lag op de gehoorzaamheid aan het collectief, wel wat moderne inbreng kon gebruiken. Hij liet zich beïnvloeden door de trend van clubopvoeding die vanuit Duitsland en Engeland naar Nederland was komen overwaaien. Bewegingen zoals de Duitse *Wandervogel* en de Britse *Boy Scouts* gaven opgroeiende jongens en meisjes de mogelijkheid samen op te trekken en eigen initiatieven te ontplooiën. In katholieke kring werd hier aanvankelijk kritisch en wat afkerig naar gekeken, maar uiteindelijk gingen ook geestelijken mogelijkheden zien in dergelijk 'jeugdwerk'. Wel zorgden ze voor een eigen katholieke variant, waarbij een moderator – altijd een priester – als geestelijk leidsman toch de teugels in de hand kon houden. De katholieke schoolkrant had dan ook bij voorkeur een 'pater censor', die de leerlingenredactie hielp én in de gaten hield.

Ideaalbeelden van mannelijkheid

Net als de jongens op het Dominicus College bespraken de Nebo-leerlingen in hun schoolkrant hoe de ideale kleinseminarist zich diende te gedragen. Ze moesten niet 'keukenmeidenachtig' doen, en spoorden elkaar aan geen 'kwezelachtige' devotiestukjes te schrijven, maar te streven naar een oprechte intense beleving van het geloof. Die zou zich moeten uiten in aandacht en oplettendheid in de kapel, terwijl dat volgens diverse schoolkrantschrijvers lang niet altijd het geval was. Tegenover vrouwelijk getinte, negatieve kwalificaties als modepoppen, kwezels en keukenmeiden stelden de leerlingen eigenschappen als vitaliteit, activiteit, vurigheid en discipline die volgens hen juist dienden te worden nagestreefd. Die eigenschappen sloten niet zozeer aan bij de ideale eigenschappen van de priesterreligieus – die toch vooral gehoorzaam, nederig en in zekere zin passief diende te zijn – maar veel meer bij dominante ideaalbeelden van mannelijkheid, zoals die in het interbellum in de moderne westerse maatschappij aan belang en kracht wonnen.

De vraag 'wat is mannelijkheid?' werd op iedere school anders beantwoord.

Hoe de leerlingen ideaalbeelden van mannelijkheid invulden, verschilde (ondanks de grote overeenkomsten die er ook waren) al naar gelang de doelstelling en de cultuur op de drie internaten. Zo spraken de leerlingen van de Nebo over mannelijkheid in termen als 'stoere werkrachten', die in de schoolkrant van het Dominicus College niet of nauwelijks voorkwamen. De Nebo-pupillen lieten zich vermoedelijk inspireren door de verhalen en preken die zij van hun opvoeders, de redemptoristen hoorden.

In tegenstelling tot de dominicanen richtten de redemptoristen zich met hun 'volksmissies' – intensieve meerdaagse bezoeken aan parochies waar de redemptoristen de gelovigen met flinke donderpreken op het juiste gelovige spoor probeerden te houden of te zetten – tot de gewone werkmansman. Vermoedelijk spiegelden ze zichzelf ook meer aan de hardwerkende arbeider of boer, in tegenstelling tot de dominicanen, die zichzelf meer zagen als intellectuele denkers die zich liever richtten op hoger opgeleide katholieken. Een Nebo-leerling spoorde zijn medeleerlingen aan tot grotere activiteit door te stellen dat zij 'met kloeke mannen daad (...) stoer vol op ploeg moesten werken'. Een jonge Nebo-dichter schetste in 1939 in een gedicht een ideaalbeeld van de 'stoere' landarbeider: 'Een man gaat door het wijde land/de stoere kop gebogen/Hij

Het cricketteam van het Canisius College, circa jaren dertig. De Britse sport was ontzettend populair op deze Nijmeegse school vanwege de eigen 'clubcultuur' en het 'beschaafde', maar ook 'elitaire' karakter waarmee ze zich van andere scholen onderscheidden.

klemmt iets in zijn ruwe hand/bewaakt het met zijn ogen./ (...) Een man gaat door het blijde land/Hoopvol het hoofd geheven/Hij grief het zaadje in het zand/God zal het wasdom geven.'

Engelse boarding schools

Ook de jongens van het Canisius College hielden zich bezig met de vraag wat voor soort mannen zij wilden worden en wat voor soort jongens zij dus wilden zijn. Zij spiegelden zich aan de jezuïeten, maar zeker ook aan wereldse idealen van mannelijkheid buiten het college. Sport vormde daarin een cruciale factor. Hoewel ook de kleinseminaries vanaf de jaren dertig en zeker in de latere decennia de sport zouden omarmen als een geschikte vrijetijdsbesteding voor hun leerlingen, deden de jezuïeten dat

al veel eerder. Hun leerlingen volgden met grote interesse de ontwikkeling van de moderne teamsport. Diverse jonge jezuïeten lieten zich inspireren door de elitaire Engelse *boarding schools*, waar hardheid, discipline, competitie en fysieke fitheid centrale waarden vormden in het internaatleven. Op dergelijke instituten werd de leerlingen - net als op het Canisius College - een vorm van *ruling class masculinity* bijgebracht, die de jongens moest voorbereiden op de leidende positie die zij later in de maatschappij moesten gaan vervullen.

Op het Canisius College werd een vorm van 'ruling class masculinity' bijgebracht.

Voorgevel van het oude Canisius College. Het voormalige internaat wordt momenteel omgebouwd tot een complex voor huurwoningen.

Op het Canisius College werd getennist, voetbal en cricket gespeeld. Met die laatste sport wisten de jezuïeten zich duidelijk te onderscheiden van de kleinseminaries, waar een dergelijke elitaire sport niet werd gespeeld. Bij het cricket hoorde een eigen clubcultuur met sportieve petjes en jasjes. De leerlingen schreven in de jaarboeken en schoolkranten over cricket als een 'beschaafde sport' waar joelen en gillen ongepast was. Er hoorde alleen een bescheiden applaus te klinken bij een mooie actie, aldus een van de jonge schrijvers. →

‘Up-to-date sportsman’

Dat sport belangrijk was voor de schoolcultuur van het Canisius College bleek onder meer uit de sportwedstrijden en -toernooien die werden georganiseerd bij feesten en jubilea. De school kende ook de traditie van wedstrijden tussen oud-Canisianen en leerlingen. Samenwerken, zich niet uit het veld laten slaan en excelleren: dat leerden de jongens op het sportveld. In de jaren vijftig zouden er wel kritische vragen worden gesteld bij de aanzienlijke hoeveelheid tijd en energie die in het sportleven op het internaat werden gestoken. Onder critici bestond de vrees dat de intellectuele en culturele vorming van de leerlingen – immers óók belangrijk bij het vormen van katholieke heren van de wereld – het onderspit zouden delven en ten koste zouden gaan van de alomtegenwoordige sport. Maar in de jaren twintig werd een overleden oud-leerling nog gewoon geprezen als een ‘up-to-date sportsman’, zoals het een echte Canisiaan betaamde. Fysieke mannelijkheid was op het Canisius College een veel minder problematische notie dan op beide kleinseminaries, want hier werden jongens gevormd die later als katholieke viriele vaders een eigen huisgezin moesten stichten, en zich staande moesten houden in een competitieve wereld, heel anders dan de priesterreligieuzen die de leerlingen van het Dominicus en de Nebo zouden moeten worden. Hen wachtte een leven als celibatair, in dienst van het geestelijke hogere, waarbij het lichaam zeker niet voorop mocht staan.

Schoppartijen

Op de kleinseminaries werd aanvankelijk vooral aan gymnastiek gedaan, aan denksporten als dammen en schaken en twee maal per week stond er een flinke wandeling op het programma. Maar ook hier gingen de moderne teamsporten in de loop van het

Wandeloctocht van het Dominicus College. Tweemaal per week stond er een grote wandeling op het programma als alternatief voor 'ruwe teamsporten'.

interbellum een belangrijke rol spelen. Er werd vooral gevoetbald, al varieerde het niveau en de aandacht die er aan werd besteed, weer per school. Op de Nebo waren de redemptoristen bereid meer tijd en aandacht aan het voetbal te schenken dan op het Dominicus College, waar een nieuwe leerling zich verbaasde over de hoogte van het gras op het voetbalveld. Daaraan zag hij wel dat het voetbal hier niet veel voorstelde. Op de beide kleinseminaries legden de leerlingen in hun sportverslagen in de schoolkrant de nadruk op een sportieve instelling, *fairplay* en goed samenspel. Op die manier paste sport wel degelijk in de opvoeding van aanstaande priesters. Te veel aandacht voor competitiedrift waarbij lichamelijke prestaties werden bewierookt en centraal gesteld, dat wilden de redemptoristen en de dominicanen liever niet. Maar hoewel de leerlingen in de schoolkranten schreven dat een eerlijk en sportief spel het belangrijkste was, bleek uit hun vermanende woorden over schoppartijen of juist een te slome houding op het veld wel dat de sportende leerlingen lang niet altijd aan de gestelde idealen konden of wilden voldoen.

Verandering

De wereld van het Nijmeegse katholieke jongensinternaat in het interbellum was relatief besloten. De leerlingen bezochten hun kostschool in een periode die in de historiografie en ook in de volksmond (nog steeds) wordt gekarakteriseerd als ‘de tijd van het rijke Roomse leven’. Die term doet zeker recht aan veel aspecten van het dagelijkse leven dat immers sterk gekleurd was door roomse richtlijnen en gebruiken. Tegelijk wordt met deze heel bepaalde omschrijving van katholieke cultuur een soort continuïteit en eenheid gesuggereerd die zeker niet het hele verhaal van de katholieke gemeenschap vertelt. Mijn analyse van de katholieke jongenscultuur op de drie internaten laat duidelijk zien dat er ook in de vroege decennia van de twintigste eeuw (en niet pas in de jaren vijftig en zestig) volop verandering optrad in het katholieke internaatleven. De jongens brachten met hun eigen interesses moderne opvattingen en liefhebberijen de scholen binnen, die aanpassingen in gang zetten. Moderne sporten kwamen in de plaats van negentiende-eeuwse gymnastiekoefeningen, en idealen van actieve en viriele mannelijkheid vonden hun weg in de jongenscultuur van het internaat. De religieuzen bekeken welke aspecten, die aanvankelijk weinig aantrekkelijk leken, mogelijk toch nuttig en functioneel konden zijn voor de opvoeding van de katholieke elite die zij graag wilden vormen. En als dat zo was, dan omhelsden zij deze en brachten zo steeds weer beweging in hun scholen en internaten. ¶

Marieke Smulders promoveert in april 2023. Zij is collectiespecialist Beeld en Geluid bij het KDC aan de Radboud Universiteit.

Tennis court van het Dominicus College.

Macht uit het zadel!

Erfgoed en actualiteit van de PPR

'Een basisinkomen voor iedereen', 'Europa ja, maar wel anders' en 'Welvaart zonder welzijn wordt uitvaart'. Het lijken verkiezingsleuzen voor actuele Tweede Kamerverkiezingen. Het zijn echter standpunten die al in de jaren zeventig geagendeerd werden door de Politieke Partij Radikalen (PPR). Deze in 1968 opgerichte christelijk radicale partij was een bijzondere speler in de Nederlandse politiek van de jaren zeventig en tachtig. In 1990 ging de partij op in GroenLinks, waarin het gedachtegoed van de PPR nog altijd is terug te vinden.

Een halve eeuw later hebben diverse historici uitvoerig onderzoek gedaan naar de geschiedenis van deze politieke partij. Op 3 november presenteren zij hun resultaten in de publicatie van het boek *De Politieke Partij Radikalen, 1968-1990 - Macht uit het zadel* (Boom 2022). Wim van Meurs, redacteur en hoogleraar politieke geschiedenis aan de Radboud Universiteit, legt uit waarom de politiek van de PPR relevant is voor nu.

Tekst: Wim van Meurs

Beeld: collecties IISG, DNPP, KDC, Nationaal Archief

Foto rechtsboven: Campagneposter 1974 | **Ontwerp:** Ton Wegman | **Bron:** Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis / N30051002769500

In het voorjaar van 2018 organiseerden oud-leden en -sympathisanten van de PPR een 'reüniecongres' ter gelegenheid van de oprichting van de Politieke Partij Radikalen op 27 april 1968, een gouden jubileum. Verbazingwekkend aan deze reünie is niet alleen dat de deelnemers terug konden keren naar de oorspronkelijke locatie waar het allemaal begon, de Meerpaal in Dronten, maar ook dat ze dat zo talrijk deden, hoewel de partij zelf al dertig jaar geleden was opgegaan in GroenLinks. Naast de begrijpelijke nostalgie en het ophalen van herinneringen stortten sprekers en deelnemers zich met evenveel enthousiasme op de vraagstukken van nu. Misschien geen activisme meer, maar het doordenken en bediscussiëren van de grotere vragen achter maatschappelijke en politieke ontwikkelingen van alledag bleken onverminderd kenmerkend voor

deze partij, haar voortrekkers, leden en sympathisanten.

De vier grote thema's van toen – ongelijkheid en solidariteit, participatie, vrede en veiligheid en het milieu – staan nog steeds hoog op de politieke agenda. De oplossingen van toen zijn niet gelijk de antwoorden voor vandaag, maar juist omdat de PPR wel de intellectuele, reflecterende partij was die ze per se niet wilde zijn, is het denkwerk van toen over de grote achterliggende vraagstukken verrassend fris, onverlet natuurlijk de tijdgeest van de jaren zeventig. Het partijarchief dat in het KDC is opgeslagen, aangevuld en toegankelijk is gemaakt, stelt een nieuwe generatie historici in staat om de rol van de PPR vanuit een langer perspectief te bezien. Geheel in lijn met de PPR waarin het om de inhoud en niet om de partij ging, stelden zij gezamenlijk een thematisch overzicht samen, dat ook in de nieuwe publicatie is terug te vinden. →

Hulpactie bij de extreme droogte in de Sahel 1973.

Ongelijkheid en solidariteit

De PPR kwam op in een tijd van grote onzekerheid; door politiek-militaire conflicten, maar ook door economische en energiecrises. Vooral de naoorlogse zekerheid dat meer welvaart tot bestendiging van de vrede en terugdringing van ongelijkheid zou leiden, sneuvelde in die jaren.. Het crisisdecennium van de jaren zeventig liet zien dat meer consumptie en meer welvaart het onrecht van de ongelijkheid niet op zouden lossen, niet in Nederland en niet op wereldschaal.

Voor de PPR-ideologen en -activisten waren ongelijkheid en solidariteit op wereldschaal en binnen Nederland onlosmakelijk met elkaar verbonden. Juist de nadrukkelijke aandacht voor de Europese en globale dimensie van een ongelijke welvaartverdeling onderscheidde een partij als de PPR van de sociaaldemocraten. In de jaren zeventig verschoof ook de aandacht van de radicalen voor een gelijkere inkomensverdeling meer naar het binnenland, na teleurstelling op het internationale toneel en betere mogelijkheden in eigen land om iets te veranderen vanuit de regeringsverantwoordelijkheid. De economie, groei en consumptie mochten daarom niet ten koste gaan van de andere doelstellingen, zowel in Nederland als daarbuiten: het milieu, welvaartsdeling, duurzaamheid en vrede. Het paradigma van 'de selectieve groei' was geboren.

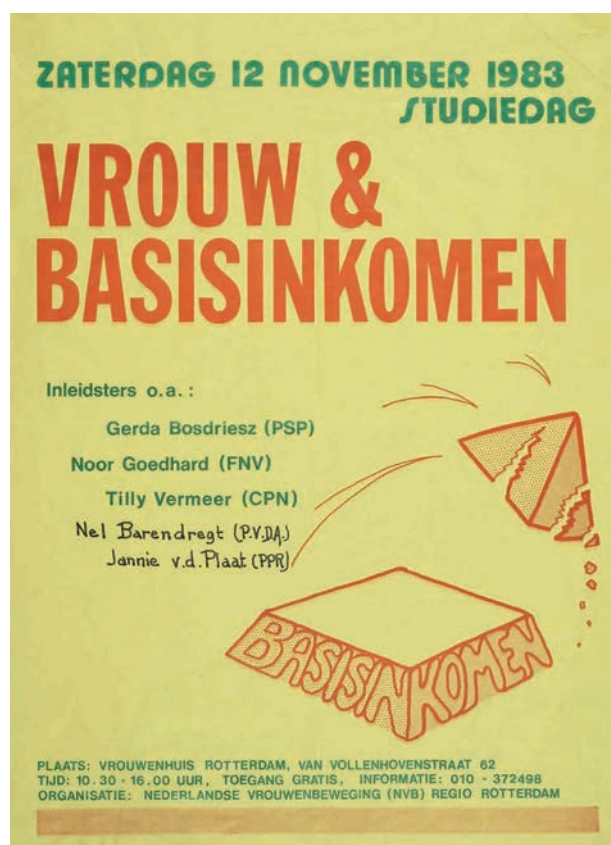
Anno 2022 is niet alleen het concept 'derde wereld' in vergetelheid geraakt. Ook begrippen als 'ontwikkelingshulp' of 'ontwikkelingssamenwerking' hebben hun sleutelpositie in de debatten over internationale solidariteit en welvaartsdeling verloren. De spanning tussen het groeiparadigma en de belangentegenstelling tussen de wereldregio's is echter actueler dan ooit. Mag 'het Westen' na twee eeuwen industriële revolutie van de rest van de wereld matiging in economische groei verlangen, met ecologische argumenten? Is het Westen niet hoofdvantwoordelijke voor de kosten van de energietransitie en het stoppen van de aardopwarming?

De discussies van toen, over het basisinkomen en het verhogen van het minimumloon, klinken verrassend actueel.

Voor het binnenland klinken de PPR-oproepen van toen – om geen overbodige producten of verpakkingen te kopen, de voorkeur te geven aan bedrijven met arbeiderszelfbestuur,

geen vlees en andere producten te consumeren die grondstoffen verspillen en het milieu belasten – verrassend actueel. Hetzelfde geldt op kleinere schaal voor de huidige discussies over een basisinkomen, verhoging van het minimumloon en een kil calculerende en straffende overheid in de schaduw van de toeslagenaffaire.

Een van de vele studiedagen van de PPR: vrouw en basisinkomen. 1983. | Bron: KDC

PPR-voorman Bas de Gaay Fortman (r) loopt mee met de vredesmars tegen kernwapens in Amsterdam 1981 samen met 300.000 demonstranten. Naast hem lopen Wim Kok (toenmalig voorzitter FNV) en Nico Schouten (voorzitter Stop de neutronenbom). | **Fotograaf:** Rob Croes, Anefo. | **Bron:** Nationaal Archief / NL-HaNA_2.24.01.05_0_931-8150

Vrede en veiligheid

Als bij het schrijven van deze bijdrage op de achtergrond beelden voorbijtrekken van de oorlog in Oekraïne, lijkt 1968 niet ver weg. De Sovjetinval in dat jaar in het Tsjecho-Slowakije van Alexander Dubček deed de wereld minstens zo hard landen op de bodem van geopolitieke realiteiten, met alle herinneringen aan 1938. De machteloosheid van 1956 en 1968 in een bipolaire wereld waar onrecht en onderdrukking door nucleaire afschrikking afgeschermd konden worden, is in Europa teruggekeerd.

Tegelijk moesten destijds alle partijen in de Nederlandse politiek, maar zeker de pacifistische zoals de PPR, zich verhouden tot de realiteit van de Koude Oorlog. Die omvatte rond 1970 de verse herinnering aan de Cubacrisis van 1962, de Praagse Lente en de Brezjnev-doctrine, maar ook de Amerikaanse 'dirty war' in Vietnam. Kortom, een hete fase in de Koude Oorlog met de naweeën van de dekolonisatie, vóór de ontspanning van de jaren zeventig. Die ontspanning zou voor 'Nederland gidsland' reële mogelijkheden bieden om een eigen bijdrage te leveren: in de anti-apartheid, met Max van der Stoep als minister van Buitenlandse Zaken, en in de Akkoorden van Helsinki. De vervlechting van ontwapening, ontspanning,

ontwikkelingssamenwerking en diplomatie bood hier nieuwe mogelijkheden.

Ook in de jaren zeventig met relatief constructieve Oost-West-betrekkingen worstelde de PPR met haar positionering en zelfbeeld. Echter, over de sleutelrol van Nederland als 'gidsland' in deze gewapende blokvorming was iedereen binnen de partij het eens. Ook de christelijke dimensie in deze overtuiging is onmiskenbaar. Binnen Nederland had de PPR als gideonsbende eenzelfde rol: anderen wakker schudden met een appèl en door zelf het goede voorbeeld te geven.

De koppeling tussen wereldpolitiek en het ideaal van de volwaardige mens was een constante in het denken van de PPR.

De koppeling tussen wereldpolitiek en het ideaal van de volwaardige mens, de stem van de burger in de internationale politiek en vredesonderwijs, was een constante in het denken van de PPR. De relatie met de vredesbeweging bleef hierdoor meerduidelijk, ook al zag

de partij zich vooral als de parlementaire stem. De PPR kon haar standpunt handen en voeten geven door acties met de vredesbeweging tegen kernwapens en door met mensenrechten een positief ideaal te formuleren. Voor het fundamentele dilemma van de rechtvaardige oorlog voor rechtsstaat en democratie tegenover de vernietiging van Gods schepping door een atomaire derde wereldoorlog vond ook de PPR geen adequaat antwoord. Dit dilemma dringt zich nu ook aan de westerse wereld op. In de afgelopen drie decennia leek het Westen te kunnen bouwen op het vredeskrediet, in de overtuiging dat Rusland voldoende geïntegreerd was in de economische en politieke wereldorde. De nieuwe realiteit is echter die van een gewapende verdediging van vrijheden en mensenrechten. Die ommekeer kondigde zich al aan met de oorlog in Georgië in 2008 en de annexatie van de Krim in 2014.

Democratie en participatie

Als er één idee voor de PPR de sleutel was tot de beantwoording van alle grote vragen, dan was het inspraak. Het ideaal van individuele verantwoordelijkheid begon en eindigde met de mogelijkheid van echte participatie van de volwaardige burgers: op school, op de werkvloer, in de politiek. Meepraten en meebeslissen was de enige zekere weg om voor pacifisme en ecologie te zorgen, om consumptisme tegen te gaan zoals het door de commercie werd gepropageerd en om maatschappelijke achterstellingen af te bouwen. Op scholen, in de positie van ondernemingsraden en aan de universiteiten viel hierin eind jaren zestig nog een wereld te winnen. Het sprak voor de vakbondsbanden van de PPR dat de partij niet alleen samenwerkte met de studentenbeweging, maar zich juist ook sterk maakte voor ondernemingsraden en inspraak in bedrijven, in een tijd van internationale schaalvergroting en het verdwijnen van werkgelegenheid naar lagelonenlanden.

Ook bij dit meest fundamentele streven van de radicalen viel de vraag naar de grenzen van burgerlijke ongehoorzaamheid niet te vermijden. Lag de grens bij stakingen of bij bedrijfsbezettingen, een nieuw fenomeen in de geordende Nederlandse arbeidswereld eind jaren zestig. Was het ideaal het geleidelijk uitbreiden van de bestaande democratische spelregels en het democratiseren van hiërarchische instituties? →

Of betekende echte democratisering een revolutie tegen het establishment in politiek, economie en maatschappij? Voor sommigen moest Nederland vooral zijn eigen democratie verder ontwikkelen.

Eenmaal vrij van de nationale bestuurlijke verantwoordelijkheid na 1977 kon de PPR weer daadkrachtiger haar ideaal van inspraak en participatie omzetten in kleinschalige activiteiten en werkvormen. Niet alleen verwachtte men daar meer en betere democratische mogelijkheden, maar ook de geborgenheid die de mens in de moderne maatschappij dreigde kwijt te raken. Tegelijk werd de partij radicaler in het ondersteunen van burgerlijke ongehoorzaamheid. Kleinschaligheid en intensieve participatie dienden er beide toe om vervreemding tegen te gaan.

Natuur, milieu en klimaat

Het milieuvraagstuk was in meerdere opzichten het ideale thema voor de PPR als nieuwe politieke partij. Weinig vraagstukken vroegen zo nadrukkelijk om zowel een globale strategie als persoonlijke bewustwording en inzet van elk individu. 'Grenzen aan de groei' en de bijbehorende materiële versoering appeleerden bovendien aan christelijke waarden. Het rapport van de Club van Rome (*The Limits to Growth*, 1972) sloot uitstekend aan bij een maatschappijkritische generatie met de milieuvervuiling en grondstofverspilling die hoorden bij consumentisme en vrijemarkteconomie. Bovendien was het vraagstuk bij uitstek geschikt voor kleinschalige acties buiten het parlement.

Het milieuvraagstuk vroeg zowel om een globale strategie als persoonlijke bewustwording.

Terwijl de PPR zich kon profileren met kleinschalig activisme, werd het milieuvraagstuk een heet hangijzer voor het kabinet-Den Uyl en binnen het parlement. In de grotere politieke keuzes – van het Deltaplan en de Oosterschelde tot de bouw van kerncentrales – leidde het meeregeren tot teleurstelling en vertrouwensverlies. Omgekeerd verloor de PPR door de radicalisering van een deel van de antikernenergie- en

vredesbeweging eind jaren zeventig de binding met deze buitenparlementaire bewegingen. Uiteindelijk gaf de PPR de fusiepartij GroenLinks wel haar kleur, maar de dromen van een grotere electorale basis waren op eigen kracht onhaalbaar gebleken.

Met het milieu is het nu zeker niet beter gesteld dan een halve eeuw geleden. De aandacht verschuift van milieuvervuiling en de eindigheid van grondstoffen en energiebronnen naar onomkeerbare klimaatveranderingen en het verlies aan biodiversiteit. De prognoses zijn exacter en dreigender dan in de tijd van de PPR. Naarmate de roep om een radicale ommekeer urgenter wordt, lijkt ook het kamp van de klimaatontkenners te groeien. Milieuactivisme, beleidsinitiatieven en persoonlijk engagement waren in de beginjaren voorbehouden aan enkele kleine linkse partijen en een kleine kring aan activisten. Tegenwoordig is het vraagstuk juist alomtegenwoordig – tenminste in woorden. Nu kan zich nauwelijks nog een politieke partij veroorloven niet 'groen' te zijn, zoals 'groen' en 'klimaatneutraal' doorslaggevende reclamestatements zijn geworden. Het milieu- of klimaatbewustzijn is nu van iedereen en daarmee van niemand, waardoor het voorhoedekarakter van de beweging verloren is gegaan. De

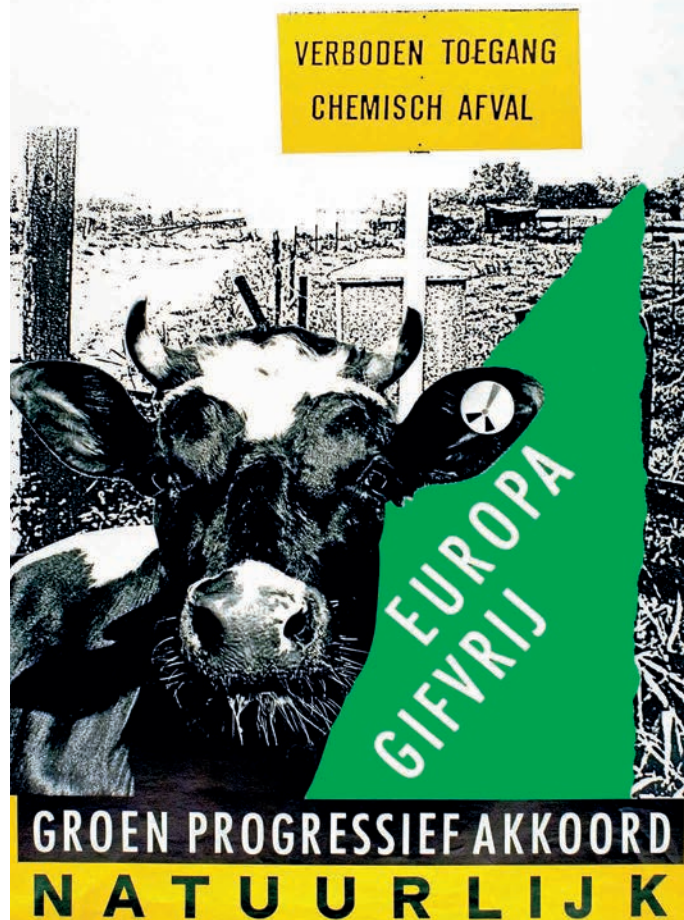
bijbehorende producten staan niet meer voor versoering en ontzegging, maar voor lifestyle en kwaliteit. Het lastige evenwicht van destijds, van persoonlijke bewustwording, overheidsinterventies en globale politiek blijft herkenbaar.

Individu en maatschappij, parlement en wereldtoneel

Typerend voor de PPR-kaders en -leden vanaf de oprichting tot ver in de jaren zeventig is de verbinding van groot en klein. De grote vragen van wereldwijde vredespolitiek en ontwikkelingssamenwerking hielden de partijleiding, maar zeker ook de lokale afdelingen bezig. Tegelijk werden deze intensieve discussies en misschien ook wel machteloze resultaten niet als voorwendsel genomen om lokaal en individueel dadeloos te blijven. Zeker met de afstand van een halve eeuw passen deze lokale acties rond wereldwinkels, vóór suikerriet en tegen spuitbussen onwillekeurig bij het stereotype van zo 'seventies': goedbedoeld, maar in tomeloze overschatting van de werking van kleinschalige acties en eigen gedragsverandering.

Ook nu worden het wachten op en klagen over 'de politiek' verdrongen door het 'beginnen bij jezelf' en de voorbeeldfunctie van lokale actie.

In 1984 nam de PPR deel aan de Europese verkiezingen als onderdeel van het Groen Progressief Akkoord | Bron: Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen / affiche 93.

Dat geldt voor talrijke grote 'wicked problems' met hoge prioriteit op de maatschappelijke agenda, van de afvalproblematiek van de consumptiemaatschappij of van klimaatvragen tot sociale veiligheid en diversiteit. Maar ook voor de talloze kleine acties van 'Fridays for future' of 'vliegschaamte' tot individueel afzien van vleesconsumptie of wegwerpverpakkingen. Met social media is het vliegwieleffect nu vele malen groter dan destijds, toen veel afhing van politieke kopstukken en hun opinie in de media.

De herinnering aan de PPR en haar werkwijze twee decennia lang vormt een opvallend en veelzeggend contrast met de actuele politiek. Geen partij, links of rechts, zoekt meer zo nadrukkelijk de samenwerking met maatschappelijke groeperingen en stemmen buiten het parlement om bij de pols van de tijd te blijven. Welke partij heeft nog 'actiecentra' met een eigen agenda? Misschien is de werkelijkheid ook wel omgekeerd en zijn het de actiegroepen die het parlementaire politieke op afstand houden? Nieuwe communicatiekanalen maken ook spontanere en vluchtige protestvormen mogelijk. Deze

spanning is in de politieke cultuur van GroenLinks voelbaar. De PPR had nadrukkelijk niet de ambitie om een massapartij te worden, ze zag voor zichzelf een duidelijke voorhoede- en voortrekkersfunctie. Tegelijk zocht ze aansluiting bij brede maatschappelijke bewegingen als de vredesbeweging en de vakbonden, maar nooit zonder spanningen. Ondanks alle aversie tegen paternalisme en elitisme of een teveel aan intellectualistische bespiegelingen was en bleef de PPR een partij van hoogopgeleiden.

Uit deze impressionistisch-thematische partijgeschiedenis en uit de verschillende flankerende bijeenkomsten in het Katholiek Documentatie Centrum met en voor oud-PPR'ers spreekt ten minste één wijze les voor de huidige generatie politiek actieven, in en buiten de Tweede Kamer. Typerend voor de PPR waren immers de toewijding en het enthousiasme waarmee de grote vraagstukken van die (en deze) tijd doordacht werden en visies aan elkaar geslepen werden. De facties en groepen in de partij – ook een wezenskenmerk van de PPR – zijn

wel met elkaar in gesprek gebleven. Die combinatie van tolerantie voor andere meningen en het geloof in de eigen ideologische positie wordt node gemist in de huidige politieke cultuur. Het eigen gelijk is dominantierender geworden en tegelijk minder gefundeerd en juist meer geïnformeerd door de waan van de dag.

Verder lezen?

Dit artikel is een ingekorte versie van de epiloog van het boek

Politieke Partij Radikalen, 1968-1990 - Macht uit het zadel

onder redactie van Christoph van den Belt, Hans Krabbendam, Wim van Meurs, Marieke Oprel.

Het boek is verkrijgbaar bij de boekenhandel en via: www.boomgeschiedenis.nl

Demonstratie tegen uitbreiding uraniumverrijkingsbedrijf UCN in Almelo. Voorop lopen een aantal prominente PPR-leden vanaf 2^e persoon links: Leo Jansen, Wijnand van Hoogevest, Peter Lankhorst en Dilia van der Heem-Wagemakers. 4 december 1976. | **Fotograaf:** Hans Peters, Anefo. **Bron:** Nationaal Archief / NL-HaNA_2.24.01.05_0_928-9212

Herinneringen aan de 400 doodsprentjes van Nederlandse

Oud-emigranten uit Brazilië bijeen voor de boekpresentatie in de Abdijs van Berne in Heeswijk-Dinther op Allerzielen 2 november 2022.

Wie hecht anno 2022 aan bidprentjes van overledenen? Antropoloog Renate Stapelbroek verzamelde 400 doodsprentjes van Nederlandse landverhuizers naar Brazilië voor een onderzoek naar herinneringen aan de naoorlogse emigratie. De prentjes dateren uit de jaren 1948-2021 en betreffen emigranten en hun nakomelingen uit drie katholieke Nederlandse groepsnederzettingen: Holambra, Campos de Holambra en Nãõ-Me-Toque. Een aantal emigranten keerde voortijdig terug naar Nederland. De 400 prentjes, waarvan een deel tweetalig, zijn gebundeld in een gedenkboek dat uitkwam op Allerzielen. Gelijktijdig met de boekpresentatie in de Abdijs van Berne in Heeswijk-Dinther was er via Zoom contact met de Nederlandse gemeenschappen in Brazilië. Voor *Impressie* vertelt Renate Stapelbroek meer over haar onderzoek.

Tekst: Renate Stapelbroek | **Beeld:** Melanie van der Vinne, collectie Renate Stapelbroek

Een bidprentje, ook wel doodsprentje genoemd, is heel algemeen gedefinieerd een afbeelding met tekst die betrekking heeft op het overlijden van een persoon. De eerste bidprentjes in Nederland verschijnen in de zeventiende eeuw. Traditioneel roept de tekst de katholieke kerkbezoeker op te bidden voor degene die niet meer onder ons is. Vanaf de jaren zestig van de twintigste wordt het gebed geleidelijk vervangen door een 'in memoriam'. Ook maakt de religieuze voorstelling vaker plaats voor een portretfoto van de overledene. Daarmee wordt het bidprentje uiteindelijk een herinnering aan de overleden dierbare.

***Nederlandse families
hebben het bidprentje
als onderdeel
van hun godsdienst
mee naar Brazilië
genomen.***

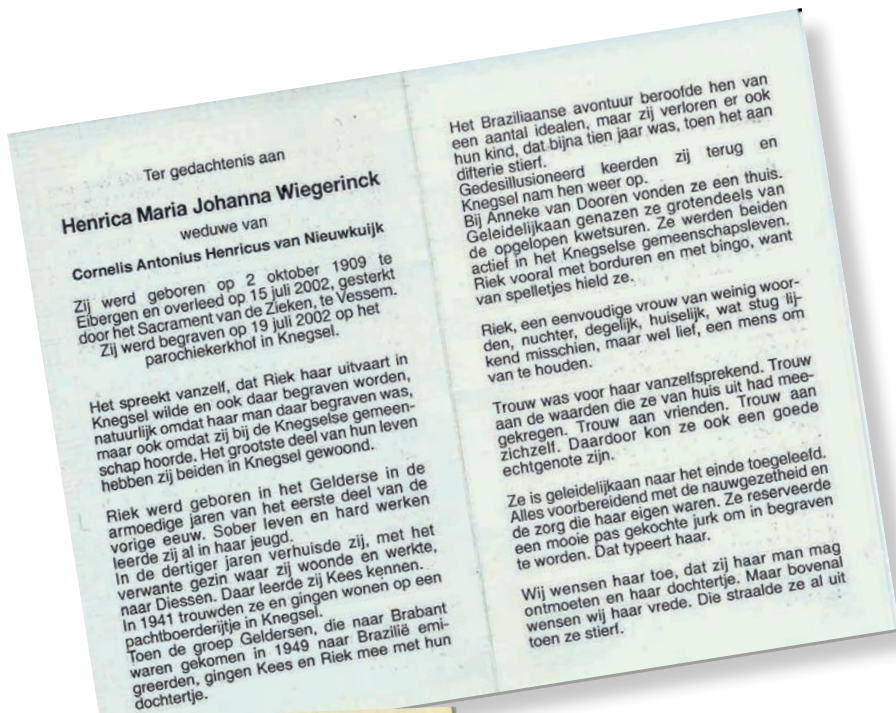
Veruit de meeste Nederlandse families die in de naoorlogse jaren in groepsverband naar Brazilië emigreerden, hebben het bidprentje als onderdeel van hun katholieke godsdienst meegenomen. Tot op de dag van vandaag houden ze daaraan

vast. Uit mijn onderzoek blijkt dat iets minder dan de helft van de verzamelde prentjes vertelt over de emigratie. Aanvankelijk wordt de trans-Atlantische verhuizing vooral uitgelegd als een goddelijk gebod. Na 1988 neemt de religieuze beeldspraak geleidelijk af en omschrijft men de emigratie als het vertrek naar een ander land, met het doel daar in gezinsverband een nieuw bestaan op te bouwen.

Binnen de groep retour-emigranten gebruiken relatief veel nabestaanden het bidprentje om de terugkeer naar Nederland publiekelijk te rechtvaardigen. Bij andere families lijkt de landsverhuizing vergeten, verzwegen

naoorlogse emigratie

landverhuizers naar Brazilië (1948-2021)

← ↑ Voorbeelden van doodsprentjes die over de emigratie vertellen.

het prentje. Van oudsher is het opmaken van het doodsprentje een taak van de pastoor of koster. Maar gaandeweg nemen steeds meer de nabestaanden zelf de pen ter hand. Zodoende wordt het veeleer het persoonlijke levensverhaal van een overleden dierbare. Als de emigratie deel uitmaakt van het collectief geheugen van de familie is het aan de nabestaanden om deze gebeurtenis een plek te geven in het gedachtenisprentje.

Wie hecht anno 2022 aan een bidprentje? Allereerst zijn daar de individuele eigenaren in Brazilië en Nederland, meestal ouderen, voor wie het prentje een tastbaar aandenken is aan iemand die zij in het verleden persoonlijk hebben gekend. Iemand met wie zij zich door verwantschap, vriendschap of anderszins verbonden wisten. De prentjes die ze bewaren zijn hen dierbaar, omdat ze doen denken aan personen die hen dierbaar zijn. Het is het gehecht blijven aan degenen die zijn weggefallen. Zo bezien kent men vooral betekenis toe aan de exemplaren die gaan over personen uit de eigen kring van familie en bekenden. In die zin zal het prentje

als herinneringsobject zijn emotionele waarde behouden. Maar wat valt er te zeggen over zijn status in de collectie van Museum Holambra? Daar heeft het doodsprentje met name historische en genealogische waarde gekregen. Voor de jongere en toekomstige nazaten vormt de verzameling een bron van data over hun uit Nederland geëmigreerde voorouders.

Erfgoed is een kwestie van telkens opnieuw selecteren en presenteren, van wat men belangrijk vindt om door te geven aan de volgende generatie. Door ze in een gedenkboek te groeperen en te plaatsen in de context van de naoorlogse groepsemigratie naar Brazilië heb ik de prentjes zichtbaarder willen maken. Samen vertegenwoordigen ze enkele honderden, vaak onderling verwante families. Zodoende vormen ze een collectieve herinnering aan de emigratie. ¶

Het boek kwam tot stand met financiële ondersteuning van stichting Katholieke Emigratie Centrale. Het archief van deze stichting is ondergebracht bij het KDC en wordt momenteel toegankelijk gemaakt door Renate Stapelbroek.

Verder lezen?

Het tweetalige boek
**Ter herinnering aan ...
Bidprentjes van Nederlandse
emigranten in en uit Brazilië
(1948- 2021)**

door Renate Stapelbroek is nu
verkrijgbaar.

Bestel uw exemplaar voor
32 euro bij de auteur:
renatestapelbroek@xs4all.nl

of minder relevant. Met name voor de Nederlanders in Brazilië schijnt de emigratie een vanzelfsprekend hoofdstuk uit hun leven geworden. Het is in ieder geval iets wat op hun bidprentje geen verdere uitleg behoeft of hooguit vermelding verdient van het geboorteland. Het wel of niet in herinnering brengen van de emigratie heeft tenslotte vooral te maken met de identiteit van de opsteller van

Kloostermuren

Een bijzonder restauratieproject

Een van de markantste onderdelen van kloosters zijn de muren die er dikwijls omheen staan. Ze geven de afgebakende woonplaatsen van kloosterlingen het karakter van eigen wereldjes. Klooster Sint Agatha, nabij Cuijk, bereidt een restauratietraject voor opdat de imponerende kloostermuren – wellicht de oudste van Nederland – behouden blijven. Het betreft katholiek erfgoed dat maar zelden in de schijnwerpers staat.

Tekst: Marga Arendsen | **Beeld:** Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven

De muren van huizen bieden aan bewoners beschutting. Er zijn echter bijna geen huiseigenaren die een muur om hun hele erf zetten. Wat beweegt kloosterlingen om zo'n robuuste afscheiding op te trekken rond kloostercomplexen?

De betekenis van muren

Het woord 'klooster' is afgeleid van het Latijnse 'claustrum' en betekent letterlijk: een besloten plaats. Een klooster is een plaats van gebed en

beziinning, en deze activiteiten worden in de christelijke traditie geassocieerd met afgescheiden, stille plekken. Jezus maant zijn volgelingen: "Als jullie bidden, trek je dan terug in je huis, sluit de deur en bid tot je Vader in het verborgene" (Matteüs 6:6). Ook hij zelf zoekt als hij wil bidden naar een stille plek: "Heel vroeg, toen het eigenlijk nog nacht was, ging Jezus naar buiten. Hij ging naar een eenzame plek om te bidden" (Markus 1:35). De muren om kloostercomplexen dragen bij aan het

behoeden van de stilte. Ook vandaag de dag vertellen bezoekers van Klooster Sint Agatha dat de geborgenheid van de besloten kloostertuin uitnodigt om even afstand te nemen en stil te staan.

Kloosters namen lange tijd drastische maatregelen tegen de afleiding in de wereld erbuiten. Intreden in een kloostergemeenschap werd omschreven als 'het verlaten van de wereld'. Kloosterlingen lieten hun oude leven achter zich, kregen een

Een prent van de kloostermuren van Sint Agatha uit 1641 en twee foto's (gezien vanaf de oostkant van het klooster), anno 2022 en 1920.

nieuwe naam en nieuwe kleding. Met de geloften van armoede, zuiverheid en gehoorzaamheid, relativeerden zij respectievelijk bezit, seksualiteit en autonomie, waarden die buiten het klooster belangrijk waren. Met name in de kloosters van monialen – in de volksmond 'slotzusters' genoemd – werd het verlaten van de wereld tot in de details doorgevoerd; niet alleen met muren, maar ook met gezichtssluiers, tralies, geblindeerde ramen en doorgeefluiken waarbij geen oogcontact

mogelijk was. Sinds het Tweede Vaticaans Concilie (1962-1965) is echter geleidelijk aan het besef doorgedrongen dat kloosterlingen met hun plekken van verstilling de wereld niet verlaten, maar er onderdeel van uitmaken.

Naast verstilling zijn er nog twee (min of meer) Bijbelse noties die in verband kunnen worden gebracht met de ommuurde terreinen van kloosters: het paradijs en de *hortus*

conclusus. Het woord 'paradijs' is etymologisch afgeleid van een oud-Perzisch woord dat 'het omheinde' betekent. In de christelijke traditie verwijst paradijs enerzijds naar de Hof van Eden: de verblijfplaats van Adam en Eva tot zij er werden verjaagd, omdat ze het verbod om te eten van de boom van kennis van goed en kwaad hadden overtreden. Anderzijds wordt het woord paradijs gebruikt als synoniem voor de 'hemel': de plaats waar iemand na de dood naar toe kan gaan en waar het leven volmaakt is. Kloosterlingen namen, wanneer zij de wereld 'verlieten', met hun ommuurde complexen als het ware een voorschot op de tijd die komen zou.

Muren zijn een integraal onderdeel van het kloostercomplex.

De notie *hortus conclusus*, te vertalen als 'besloten tuin', is te vinden in het Bijbelboek Hooglied. In het vierde hoofdstuk wordt 'de bruid', in de christelijke traditie vaak verstaan als Maria of als de Kerk, bejubeld als een besloten tuin. Of zij met deze typering blij moet zijn lijkt me de vraag, maar het *Hooglied* is niet het enige Bijbelboek dat een mannelijk perspectief verradert. →

De *hortus conclusus* was niet alleen van invloed op de inrichting van kloostertuinen, maar werd ook een motief in de christelijke beeldende kunst, als symbool van volmaaktheid. Het Erfgoedcentrum Nederlands Kloosterleven (ENK), dat gevestigd is in Sint Agatha, bewaart bijvoorbeeld enkele 'reliëktuintjes', waarbij relieken in de vorm van sierlijke tuintjes zijn ingelijst.

Kruisheer Edgar Claes toont originele kloostermop.

Originele kloostermuren

De cultuurhistorische betekenis van kloostermuren, als onderdeel van een kloostercomplex, heeft in Nederland pas recentelijk meer aandacht gekregen. Veel muren zijn de afgelopen decennia verdwenen in de talloze trajecten van herbestemming van kloosterterreinen. De grote tuinen rondom de kloosters zijn, zeker als zij in het centrum van dorpen en steden lagen, veranderd in publieke parken, bebouwing of wegen. De muren vormden daarbij een hindernis die (soms deels) werd opgeruimd. Inmiddels is echter het inzicht gegroeid dat kloostermuren een wezenlijk onderdeel vormen van kloostercomplexen als geheel, als plaatsen van inkeer en verstillig.

Kloostermuren zijn op dit moment met name nog te vinden bij een aantal bewoond gebleven kloosters. Vaak gaat het om contemplatieve kloostergemeenschappen; voor monialen schrijven de kerkelijke richtlijnen nog altijd een fysieke vorm van afscheiding voor.. Mooie voorbeelden van kloostermuren vind je onder andere bij de (voormalige) kloosters van de redemptoristinnen in Velp en Sambeek, de birginitessen in Uden en natuurlijk de kruisheren in Sint Agatha. Het laatstgenoemde voorbeeld betreft het enige klooster in Nederland dat sinds de middeleeuwen (1371) wordt bewoond. Op alle oude prenten die van het klooster bewaard zijn gebleven, is het terrein ommuurd. De muren zijn in totaal 390 meter lang en gemiddeld 2.35 meter hoog. Ze zijn anderhalf steens dik en gemetseld in kruisverband.

Het overgrote deel van de muren is opgetrokken uit kloostermoppen: oude bakstenen met een groter formaat dan vandaag de dag gebruikelijk is. In onze contreien waren de Romeinen de eersten die stenen bakten om mee te bouwen. Deze praktijk werd echter door de inheemse bevolking niet overgenomen. De kloosterorden die in de twaalfde eeuw vanuit Zuid-Europa naar het noorden trokken, hebben vermoedelijk de kunst van het stenen bakken weer meegenomen. Om kloostermoppen te kunnen maken, werd in de herfst en de winter klei gewonnen en 'in de rot gezet'. De bedoeling was dat plantenresten en onregelmatigheden in de klei door regen en vorst wegrotten. Om een homogene substantie te krijgen, trad men vervolgens de klei met voeten. De kneedbaarheid van de klei was gering, zodat men zich genoodzaakt zag er vrij dikke brokken van te maken. Deze moesten langzaam drogen en langzaam gebakken worden. Dat was seizoensarbeid: men begon in april met het maken en bakken en ging door tot september. Buiten deze periode was het vaak te nat. Bij het bakproces werden de stenen die dichtbij het vuur lagen harder en donkerder dan die aan de buitenrand van de oven lagen. Muren van kloostermoppen zijn daarom gemêleerd van kleur.

Behoud en restauratie

Voor de kloostermuren in Sint Agatha is in 2021 een restauratieplan uitgewerkt, dat het behoud van deze historische muren veiligstelt. De meeste kloostermoppen kunnen worden hergebruikt, maar er zijn ook

nieuwe nodig. Het voegwerk is bijna overal in matige tot slechte staat; er groeit gras tussen de stenen en op enkele plekken zijn de muren al omgevallen. Vele strekkende meters muur moeten worden uitgekapt en opnieuw gevoegd, met een mortel die wat betreft kleur en samenstelling past bij het oude voegwerk. Om scheurvorming te voorkomen, heeft de mortel een speciale samenstelling van kalk en zand. Daar waar de kloostermuren ingevallen zijn, worden ze tot beperkte hoogte opgebouwd. Er wordt niet gekozen voor een herstellwijze waarbij de muren er als nieuw uit zullen zien, maar voor conserverende restauratie. Het is de bedoeling om verder verval tegen te gaan, terwijl de 'tand des tijds' zichtbaar blijft.

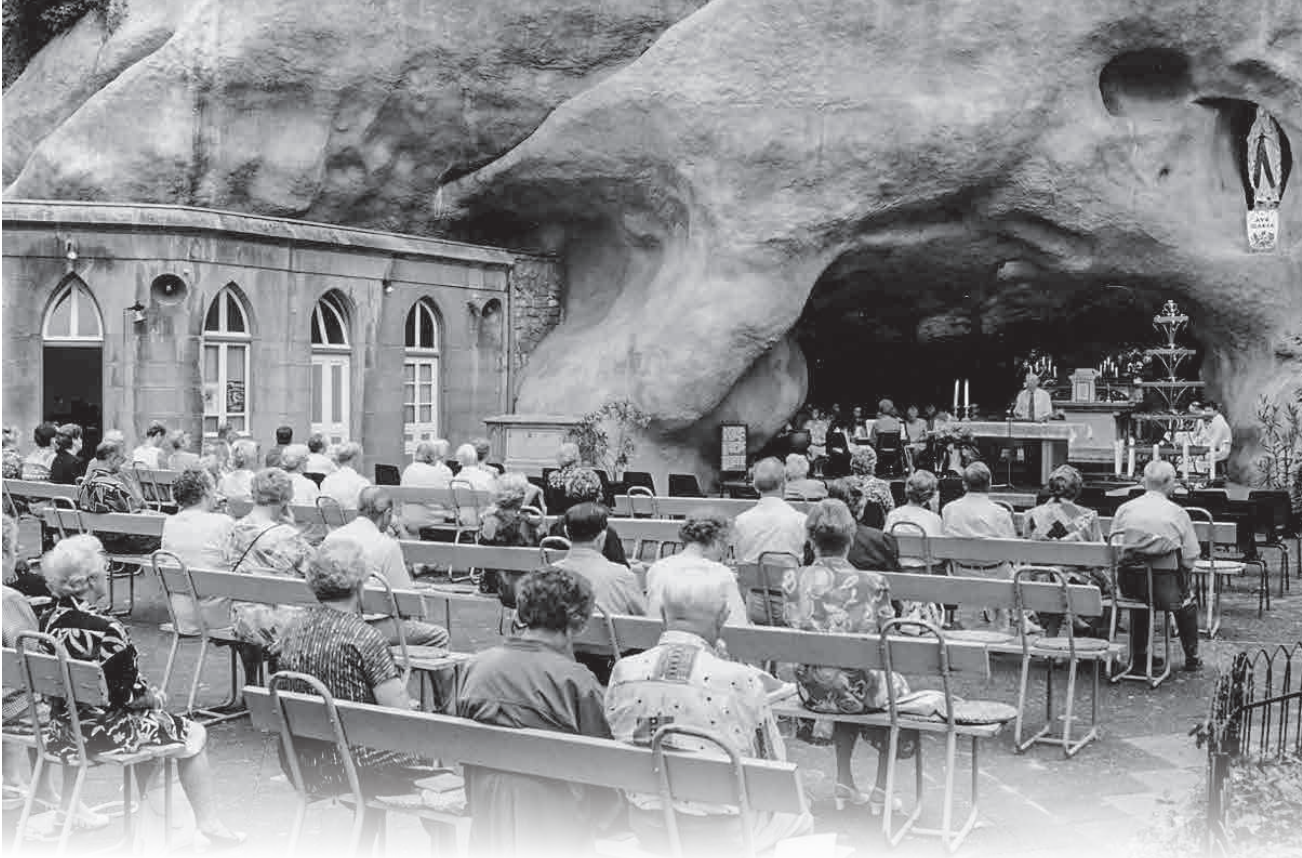
Het arbeidsintensieve proces gaat gepaard met hoge kosten, waar geen opbrengsten tegenover staan. Het herstel van één strekkende meter muur kost ongeveer €300. De provincie Noord-Brabant is bereid om 70% van de kosten te financieren. Het resterende bedrag proberen we bijeen te brengen via fondswerving. ¶

Een bijdrage leveren?

Iedereen die het behoud van deze eeuwenoude muren ter harte gaat kan meer informatie vinden en zijn of haar steentje bijdragen op: www.kloostersintagatha.nl/actiekloostermuren

Iedere bijdrage is welkom en kan worden overgemaakt op rekeningnummer **NL98 ABNA 0527 897 531 t.n.v. Stichting Sint Aegten**, onder vermelding van 'Actie kloostermuren'. U kunt eveneens bijdragen via het scannen van deze QR-code:

Lourdes op de Cauberg

Tekst: Jeffry Huntjens-Baetsleer | **Beeld:** Peter Jan Margry, Meertens Instituut

Heel wielrenminnend Nederland kent de Cauberg in Valkenburg aan de Geul als een klassieke beklimming in het Limburgs heuvellandschap. Sinds 1938 heeft het parcours al onderdeel uitgemaakt van wereldkampioenschappen en bekende wielerrondes, zoals de Tour de France, de Vuelta en de Amstel Gold Race. Iedereen kent de beelden van de wielrenners die langs het historisch stadshart van Valkenburg racen, maar niet veel sportliefhebbers zullen oog hebben voor de Lourdesgrot die enkele meters hoger langs deze weg ‘verscholen’ ligt. Het betreft een waarheidsgetrouwe replica van de Franse grot waar in 1858 de Heilige Maagd Maria zou zijn verschenen aan de molenaarsdochter Bernadette Soubirous.

Hoe romantisch dat ook mogen klinken, moeten we niet vergeten dat een Lourdesgrot minder ‘uniek’ is dan men gevoelsmatig zou denken. Volgens kunsthistorici Wim Meulenkamp en Paulina de Nijs was er in de laatste kwart van de negentiende eeuw een ware Lourdes-hausse onder de Europese pastoors (*Buiten de Kerk*, Aspekt 1998). Overal waar je kwam, bij iedere parochie, in iedere kloostertuin of devotiepark werd er wel een replica van de wondergrot gebouwd. Sommige kopiën waren nauwkeurig opgemeten reconstructies (*vera effigies*), maar op menige plaatsen werd al volstaan met een bouwwerk van lokale bakstenen waarin een beeld van de Heilige Maagd (en Bernadette toen zijzelf in 1933 óók heilig verklaard werd) ten toon werd gesteld. Dit met wisselend succes.

De hype rondom het ‘wonder van Lourdes’ kan verklaart worden door de groeiende katholieke emancipatie enerzijds – waarbij katholieken steeds vaker hun devotie in het openbaar durfden uit te dragen – én het ontstaan van de technische mogelijkheden anderzijds. Er ontstonden zogenaamde

‘rustiekfirma’s’ die van beton nauwkeurige replica’s van rotsformaties konden gieten. Deze technieken werden voor het eerst ingezet voor dierentuinen, maar Lourdesgrot kon net zo makkelijk. De firma’s vroegen bij de Franse overheid de exacte maten op van de originele grot en zij maakten kopiën, vaak op een schaal van 1:4. Vooral bij de tweede golf van de Lourdes-hype, die plaatsvond in de aanloop en nasleep van de heiligverklaring van Bernadette, werden deze ateliers veelvuldig ingezet. In ons land was de firma Verbaak uit Tilburg de grootste speler op de markt, hoewel Nederlandse parochies ook vaak beroep deden op ateliers uit België. In Valkenburg aan de Geul pakte men het echter anders aan. Daar was het maken van een kunstmatige grot helemaal niet nodig. De bestaande mergelwand kon daarvoor gebruikt worden. Volgens de database Bedevaartplaatsen in Nederland (BiN), die sinds 2022 door het KDC en het Meertens Instituut samen wordt onderhouden, was het dankzij de inzet van pastoor Hermans dat de bouw van de replica in 1926 werd gestart op een perceel gemeentegrond, gelegen tegenover het klooster van de paters van de H.H. Harten van Jezus en Maria.

In 1928 werd de eerste versie van de Valkenburgse Lourdesgrot gerealiseerd en binnen een jaar werd deze officieel in gebruik genomen voor ziektewijdungen. Kortom, voor zieke pelgrims, die op zoek waren naar een zegen van Maria, maar voor wie de reis naar de Pyreneeën te ver was, werden de Limburgse heuvels een prima alternatief.

Hoewel het aantal hulpbehoevende pelgrims anno 2022 flink zal zijn afgenomen, kent de Lourdesgrot op de Cauberg nog altijd een grote aantrekkingskracht op vele religietouristen – met zo’n 200-300 bezoekers per dag in het hoogseizoen. ¶

Foto boven: Openluchtliturgie voor de grot op 13 augustus 1995.

Advies vanuit de biechtstoel:

Een interview met

KDC

20

Op 26 augustus 2022 promoveerde René Bastiaanse aan de Radboud Universiteit op de katholieke huwelijksleer. Deze promotie was de vervulling van een veertig jaar oude belofte aan zijn promotor Hans Bots. Opgeleid aan de Katholieke Universiteit in de Nederlandse taal en geschiedenis, en zich voorbereidend op een wetenschappelijke loopbaan, vond Bastiaanse werk in de museale sector (De Nieuwe Kerk in Amsterdam, Het Markiezenhof in Bergen op Zoom) en later als Rijksarchivaris van de provincie Noord-Brabant en als directeur van het Brabants Historisch Informatie Centrum in Den Bosch. In een jarenlange tv-serie voor Omroep Brabant en talrijke lezingen en presentaties bracht hij erfgoed dicht bij de mensen. Het was onvermijdelijk dat in gesprekken met oudere Brabanders het onderwerp van de biecht en de aandacht voor ongeoorloofd geachte seksuele handelingen van de gelovigen naar voren kwam. De verwondering over de gedetailleerde kerkelijke richtlijnen voor de meest intieme momenten zette hij om het boek *Onkuisheid* uit 2013. Zijn pensionering en de 'corona-binnen-zit-tijd' stelden hem in staat om nog een spa dieper te steken en de vraag te beantwoorden naar de achtergrond, de oorzaak, het verloop en de gevolgen van deze omvattende aandacht voor seksualiteit in het katholieke volksdeel.

Tekst: Hans Krabbendam, namens de redactie

Beeld: Brabants Historisch Informatie Centrum, collectie KDC

Redactie (Red): *Weken katholieken met hun strikte richtlijnen omtrent seksualiteit sterk af van de andere levensbeschouwelijke groepen?*

Rene Bastiaanse (RB): Laat ik beginnen met vast te stellen dat de meeste religies grote moeite hebben met seksualiteit en dat domein voorzagen van allerlei geboden en verboden. Maar de katholieke kerk had zonder twijfel de meest uitgewerkte moraal over het seksuele huwelijksleven. Centraal in die doctrine staat de voortplanting: het primaire doel van het huwelijk is het krijgen van kinderen, elke poging om dat oogmerk te verijdelen is huwelijksmisbruik en dus een zware zonde. En dat is een belangrijk verschil met bij voorbeeld de anglicanen en de meeste protestanten die het verhinderen van bevruchting (voor het zingen de kerk uit of gebruik van voorbehoedsmiddelen) niet principieel afwijzen. Natuurlijk pasten de katholieke echtgenoten in voorafgaande eeuwen ook die verboden technieken toe, maar dat verschil tussen leer en leven werd lange tijd door de kerk oogluikend geaccepteerd. Pas vanaf het

over seks en het huwelijk

René Bastiaanse

Twee voorbeelden van grootgezinnen.

**In de jaren twintig
werd de band tussen
Kerk en volk steeds
nauwer en daarmee
óók het toezicht**

begin van de twintigste eeuw verandert dat als onderdeel van een langdurig en krachtig disciplineringsproces: op allerlei manieren wordt gepoogd meer controle te krijgen over de gelovigen.

Een goed voorbeeld is het decreet van de veelvuldige communie uitgevaardigd door paus Pius X in 1905, waarin de gelovige wordt opgeroepen zo vaak mogelijk ter communie te gaan, bij voorkeur dagelijks. Niet zonder succes: in het Brabantse plaatsje Bladel bijvoorbeeld ging de katholiek in 1905 gemiddeld nog maar 13 keer per jaar te communie, vijf jaar later was dat al 27 keer, in 1915 54 keer en in 1920 maar liefst 84 keer. De band tussen de gelovigen en het instituut 'Kerk' werd dus steeds nauwer en daarmee ook het toezicht op de gedragingen van het kerkvolk. Een uiting daarvan

is ook de fatsoenscampagne die in die jaren werd gevoerd: er kwamen strenge kledingvoorschriften en strikte gedragsregels, het openbare optreden van de katholiek moest te allen tijde 'eerbaar' zijn, 'ingetogen' en 'betamelijk'; de angst voor onkuisheid werd als een klamme deken uitgespreid over het katholieke volksdeel.

De laatste stap in dit disciplineringsproces vormde de moralisering van het intieme leven van de gelovigen dat zich uiteraard aan de waarneming van de clerus onttrok. Vanaf de jaren twintig worden echtelieden vanaf de kansel in steeds duidelijker bewoordingen gewaarschuwd tegen het huwelijksmisbruik en ontwikkelde ook de biecht zich gaandeweg tot een derdegraads kruisverhoor. Leven en leer moesten samenvallen, alleen dan kon eeuwigdurende zaligheid worden bereikt. →

Leerling-priesters kregen in hun laatste studiejaar onderwijs in seksualiteit en de spelregels van de Kerk.

Red.: De vondst van uw onderzoek was dat priesters een zeer gedegen kennis hadden over seksualiteit en van de spelregels van de Kerk. Hoe ging dat in zijn werk?

RB: De priesterstudenten kregen veelal in het laatste studiejaar heel gericht onderwijs over de seksuele moraal, met veel technische details over de geslachtsdaad, om in de biechtstoel te kunnen bepalen of er sprake was van zonde of niet. Dat betekent dus niet dat de opleiding op de grootseminaries helemaal in dat teken stond. Dat onderdeel vormde zelfs maar een klein deel van het totale curriculum, als een soort extra scholing aan toekomstige

priesters, die zo rond de 24, 25 jaar waren. De periode van deze intensieve instructie was vooral gelegen in de jaren twintig en dertig. Het boeiendste onderdeel van mijn onderzoek was de bestudering van de aantekeningen die studenten maakten. Zo kwam ik erachter wat ze voorgeschoteld kregen en hoe ze die informatie verwerkten. Je ziet daarin ook hun reacties veranderen. Ik heb ook veel baat gehad bij de talrijke brochures over dit onderwerp die het KDC heeft verzameld

In de biechtpraktijk bleek dat de oude huwelijksleer voor ernstige sociale problematiek had geleid

Red.: Wat gebeurde er daarna?

RB: Al aan het eind van de jaren dertig begonnen de seminariedocenten het belang van het onderwerp te relativeren. Ze voedden de nieuwe generatie priesters op met een correctie op de oude generatie die in de biecht veel te veel aandacht besteedde aan onkuisheid en zo zelf een biechtprobleem schiep. In plaats van negatieve aandacht voor zonde en ondeugd wilden deze docenten juist positieve aandacht voor de deugd van de liefde. Die accentverschuiving voltrok zich na de oorlog razendsnel, vooral onder de kapelaans. Zij bemerkten in de biechtpraktijk dat de

hewelijksleer tot ernstige problemen leidde: vrouwen werden het slachtoffer van de seksuele driften van hun man en de angst voor zonde belemmerde de groei in onderlinge liefde. In speciale cursussen voor jonggehuwden werd steeds meer de nadruk gelegd op de liefdevolle omgang tussen echtelieden en het grote belang van een lang en gevarieerd voorspel: de man moest de vrouw ook kunnen behagen.

Die *ars amandi* was altijd al onderdeel geweest van de katholieke huwelijksleer, maar de parochianen kregen dat pas na de oorlog ook daadwerkelijk te horen. Ook het klerikale oordeel over het huwelijksmisbruik werd gaandeweg steeds milder: er ontstond in toenemende mate begrip voor de gewetensnood van gehuwden die zich ingeklemd voelden tussen enerzijds de angst voor alweer een kind en anderzijds de vrees een zonde te begaan om bevruchting te voorkomen. Op het eind van de jaren vijftig is een meerderheid van de clerus in de beslotenheid van de biecht uiterst coulant tegenover de huwelijkszonde, maar vanaf de kansel durfde geen enkele priester openlijk afstand te nemen van de officiële leer; daarvoor was het gezag van Rome nog te groot.

Red.: U geeft aan dat leer en leven ver uit elkaar lagen en dat, gezien het dalende geboortecijfer, katholieken zich niet aan de regels hielden. Welk bewijs heeft u daarvoor?

RB: Uit demografische studies blijkt dat vanaf 1910 de geboortecijfers van katholieken in hetzelfde tempo gaan dalen als die van niet-katholieken,

Via de biecht brachten de priesters de katholieke huwelijksleer over aan het volk.
Bron: Centrale voor Projectie-Onderwijs

***Gehuwden zochten
naar oplossingen om het
kindertal te beperken
zonder dat zij een zonde
zouden begaan***

RB: Het zou de moeite waard zijn om de speelruimte van vrouwen nader te bekijken. Die vraag werd ook tijdens de promotie gesteld: hadden vrouwen *agency*? Daar zijn moeilijk bronnen over te vinden. Ik denk dat zeker voor de oorlog die speelruimte uiterst beperkt was. Hoe, en hoe snel of langzaam katholieke vrouwen hun rol veranderden, is misschien te achterhalen in de brievencollectie die journalist Marga Kerklaan verzamelde voor haar boek. In de honderden brieven van katholieke vrouwen over hun huis- en huwelijksleven zou het tempo

RB: Dat wordt een moeilijke operatie. De strikte huwelijksmoraal is niet als los thema uit te leggen. Daarvoor moet je er oog voor krijgen hoe het een onderdeel vormde van het hele systeem, met een enorme onderlinge verweving, en ook dat dit moraliseringsproject paste bij de opdracht van die eeuw om het gelovige volk tot kerkvolk te maken.

Een handelseditie van het proefschrift van René Bastiaanse, *De katholieke huwelijksleer. Geschiedenis van een rooms moraliseringsoffensief in Nederland 1880-1965* is in voorbereiding bij uitgeverij Boom.

SPECIALE INRICHTING
NIEUW-MALTHUSIANISME.
Mevr. de Wed. VAN HAM,
Leidsche Kade 85a, Amsterdam.

Wegens de vele ingekomen aanvragen om prijsopgave der apparaten besproken in het werkje „Bepanking van het kindertal, hare noodzakelij-
heid en de middelen om haar toe te passen,” bleek het samenstellen van
een prijscourant noodzakelijk en qualiteit dezzer artikelen wanneer ze voor meestal
klaagd over de onvoldoende qualiteit der goederen aangeschaft. (Zie blz. 32.)
zeer hoogen prijs bij instrument-winkeliers waren aangeschaft. (Zie blz. 32.)

De verzending heeft plaats onder zeer goede, verzegelde verpakking.
na ontvangst van het bedrag of tegen rembours. Desverkiezende wordt bij
postpakketverzending niet de naam van afzender vermeld, zoodat dan niks niets
blijkt dat de zending in verband staat met Nieuw-Malthusianisme, omdat
nog enkelen op kleinere plaatsen zoo laag mogelijk zijn gesteld, zijn daar
in verband met de portokosten berekend, waarom voor franco toezending is
onder niet de portokosten verzending het bedrag met 30 ct. wordt ver-
toegen 15 ct. en voor remboursverzending het bedrag met 30 ct. wordt ver-
hoogd. Hoewel het bedrag liever per postwissel of per postbuisje
ontvangen, kan het desverkiezende in postzegels worden overgemaakt.
Naar het buitenland kan het desverkiezende volgens postpakkettarief, (voor Indië
n. v. tot 1 K.G. f. 0.80, 1-3 K.G. f. 1.20, 3-5 f. 1.75.)

PRIJSCOURANT:

PRIJSCOURANT:

PRIJSCOURANT:		
Irrigatoren (geheel compleet met 1/2 M. Irrigator slang en scheede cannule)		f 1.75
geboronsd zinkblik	1 1/2 " "	" 2.—
trechter of eclipsvorm	2 " "	" 3.25
beker van glas in metalen inzet	1 " "	" 2.—
	1 1/2 " "	" 2.50
	2 " "	" 3.—
		" 3.25
	1 " "	" 2.50
(email	1 1/2 " "	" 3.—
	2 " "	

N.B. De prijzen worden 30 ct. verhoogd indien de irrigatoren worden
bested met slang van dubbele dikte en met 20 ct. indien voorzien van

[illegible]

Sponsjes (antiseptische safety) per dozijn f2.50.
indien verzochte
Pessaria. Deze kunnen slechts geleverd worden indien verzochte
maat, vorm en veer bekend is en zulks dus door een deskundige is be-
paald. (Zie blz. 32.)

	f0.75
" "	" 1.-
" "	" 1.50

 " " zonder band

bandmodel	- 1.50
met prima veer	
original vorm dr. Mensinga met of zonder band	
met dikke stevige rand, tevens dienende verpak-	
kingen tegen te gaan	1.50
	1.50
met luchtring	
Pessarium zeep, uitsluitend voor dit doel	0.30
vervaardigd, per stuk	0.25

Desverlangd worden ook de minder aanbevelings-
waardige Nieuw-Malth middelen geleverd als:
Atocos (scheidenpoederspin) met poeder (zie blz. 21 en 22) 7,—
Tabletten preservaties (zie blz. 21) doosje van 6 stuks 1,—
Tabletten preservaties (zie blz. 21) doosje van 6 stuks 0.80

Tabletten preservatievloe (100 stuks)	2.80
Periode kussentjes (zeer aan te bevelen)	2.00
1e qual. per dozijn	2.00
2e	
Gordels voor periode kussentjes	1.25 en 1.90
Gordel met patent gymmi	3.50

gewone gordel
hygiëne gordel volgens dr. Fürst (met patent gymmi
overtrek en tricot onderlijfsbedekking) zeer fijn 3.50
Sublimaast pastilles van Prof. dr. Angerer 2.-
per flacon (inhoudende 100 stuks à 1 gram)
(iedere pastille afzonderlijk verpakt.)
3.25 (alles beste

Complete Uitrusting voor Kraambed (alles beste
qual.) n.l. 1 M² hospitaaldoek voor bedbedekking beide
zijden gummi, gummischort, 1/2 K.G. verbandwatten,
bad-thermometer " 7.-
... goedkoop.

In minder kwaliteit goedkoop.

Herman Schaepman

als politicus en redenaar

Op 9 september 2022 organiseerden het KDC, het dr. Schaepmanfonds en uitgeverij Valkhof Pers de presentatie van de nieuwe biografie over priester, politicus en dichter dr. Herman Schaepman (1844-1903) door historicus en journalist Ton Crijnen en neerlandica en juriste Ina Herbers. Op deze bijeenkomst werden er verschillende lezingen gehouden, waaronder deze bijdrage van prof. dr. Henk te Velde, hoogleraar Nederlandse geschiedenis aan de Universiteit van Leiden, over de redenaarskunsten van Schaepman.

Tekst: Henk te Velde | **Beeld:** Stichting Toeristisch Glinsterend Tubbergen, collectie KDC / KVP

Kort voor de zomer moest ik voor een promotie in Nijmegen zijn. Ik maakte van de gelegenheid gebruik om in het KDC een dossier in te zien van de collectie Schaepman. In het kader van studie naar politieke welsprekendheid en politieke taal in Nederland, bekeek ik de *'Aantekeningen over Schaepman als redenaar'* die Jules Persyn, een vroege biograaf, had bijeengebracht (archiefstuk SCHA-583). Directeur Hans Krabbendam zei me toen dat binnenkort een nieuwe biografie zou worden gepresenteerd en ik was meteen benieuwd. *Een groot emancipator. Mgr. Dr. Herman Schaepman, politicus en*

dichter brengt als diepgravende studie onze kennis up-to-date en doet dat met een frisse blik die ook de persoon van Schaepman op een moderne manier laat zien. Tegelijk rondt het boek in zekere zin een traditie af, want een complete biografie ontbrak eigenlijk nog, eerdere waren beperkt, niet compleet of concentreerden zich alleen op zijn politieke rol. Deze biografie rondt de traditie ook af door erbij aan te sluiten. Dat blijkt alleen al uit de boektitel. Dat de titulatuur van de hoofdpersoon daarin is opgenomen, zie je tegenwoordig niet vaak meer. Dat is in dit geval overigens goed

te verdedigen, want Schaepman gold immers in zijn tijd als 'de Doctor' – de titel was toen bijzonderder dan nu – en de pauselijke erkenning die in 'Mgr.' school, was belangrijk voor Schaepman.

Verbindende rol

Duidelijker is de aansluiting bij de traditie nog in het woord 'emancipator' waarmee Schaepman van oudsher wordt aangeduid. De eerste maal dat dat voor zover ik weet in een boek gebeurde, was al in 1889. In de korte studie die Alfons Ariëns toen aan hem wijdde, noemde hij hem al kortweg 'onzen Emancipator'.

Schaepman-monument te Tubbergen
Fotograaf: Jan Kamphuis

Schaepman wordt vaak genoemd als 'onze emancipator', máár waarom?

Het zou nog vaak gezegd worden, zo vaak dat er nauwelijks meer bij gezegd hoefde te worden waarop dat gebaseerd was. Toch spreekt het niet meteen vanzelf om hem emancipator te noemen. Schaepman was geen theoreticus of systeembouwer zoals zijn tijdgenoot Abraham Kuyper, leider van de neocalvinistische Antirevolutionaire Partij; zijn ontwerp voor een partijprogram riep maar beperkt weerklank op.

Schaepman slaagde er evenmin in om als Kuyper een politieke partij te stichten, en werd zelfs pas aan

het einde van zijn leven katholiek fractieleider. Hij was geen organisator maar een individualist die met veel vooraanstaande katholieken conflicten had. Waarom dan toch 'emancipator'? Want dat is wel het letterlijk gestolde beeld zoals dat nu nog in Tubbergen te bewonderen is (zie foto links). Daar staat hij op een hoog voetstuk als een strenge, gesloten, gebiedende figuur. Als een veldheer bijna, maar was hij dat wel?

Gelegenheidsredenaar

Bij de onthulling van het standbeeld in augustus 1927 spraken de katholieke voormannen Willem Hubert Nolens, langdurig fractieleider, en Charles Ruijs de Beerenbrouck, langdurig kabinetsleider, en die wisten eigenlijk wel beter, want ze hadden hem goed gekend. Schaepman kon privé soms lastig zijn maar hij was een gezelschapsmens en bon-vivant die enorm genoot van een goed diner en ook heel goed wist dat er bij diners ook andere dingen gebeuren dan eten alleen, als smeerolie van politieke en andere contacten. Hij kon goed verbinding leggen met andersdenkenden, en heeft dat vermogen in dienst gesteld van de emancipatie van de katholieken.

En op een bijzondere manier wist hij dat vermogen te verbinden met een bezielende rol in eigen kring. Katholieken stelden zich publiekelijk vaak voorzichtig op om antipapisme te vermijden, zoals gebeurd was bij de antikatholieke Aprilbeweging van 1853. Schaepman trok zich er niets van aan. Als een geweldige redenaar gaf hij de katholieke wereld zelfvertrouwen. Als redenaar werd hij echt voorman, voorvechter, boegbeeld, woordvoerder. Dat bleek meteen bij zijn eerste grote optreden, als zevenentwintigjarige, bij de Piusfeesten van juni 1871 in Amsterdam, ter ere van de onfeilbaar verklaarde paus. Bij die gelegenheid werd zijn beroemd geworden lied 'Aan U, o Koning der eeuwen' publiekelijk opgevoerd. Hij kon toen al steunen op een grote reputatie als dichter, en daar kwam nu een roep als redenaar bij. Zo sprak hij over het Vaticaans concilie onder leiding van de paus:

'In den wereldtempel van het wereldrijk Gods waren te zamen gekomen mannen uit alle oorden, Apostelen, helden, belijders, allen waarachtige Koningen. Zij waren te zamen gekomen om der wereld, die ziek was, heul en vertroosting, om der stervende menschheid genezing te brengen en leven. In hun midden was er één, dien zij, de koningen, Koning heetten, omdat hij de koning der koningen, de leeraar der leeraren is. Om dezen kwamen allen te zamen, op dezen hielden allen den blik gevestigd, aller hoofden bogen onder Zijne hand [namelijk van de paus].'

Zo brak Schaepman door als gelegenheidsredenaar, waar hij eigenlijk meer geschikt voor was dan als prediker, want dan moest hij zich inhouden. Hij heeft in zijn leven eindeloos veel redes gehouden, en vrijwel altijd met groot succes, ook voor algemeen publiek. Hij sprak bij de onthulling van het standbeeld van Vondel in het nieuwe Vondelpark. Vondel was een katholieke dichter, maar Schaepman werd ook uitgenodigd om de rede te houden bij het tegenwoordig beruchte standbeeld van de gereformeerde Jan Pietersz Coen in Hoorn in 1893. Daar bleek hij de vooroordelen van zijn tijd uitbundig te delen. Coen leidde een volkerenmoord op de Banda-eilanden in Indië. Schaepman maakte er van: 'Hulde, niet aan ieder van zijn daden, (...) maar hulde aan zijn geweldige kracht, hulde bovenal aan het karakter' en aan zijn 'stugge mannelijkheid'.

'Spoken word' avant la lettre

Schaepmans enthousiasme en bezieling strekten zich ook uit tot nationalisme en imperialisme. Dat verklaart een deel van zijn populariteit, maar er is meer. Zijn dichtkunst oogt nu pompeus en weinig origineel. De Tachtiger Willem Kloos - voor wie dichtkunst betekende: *in een hoekje met een boekje* - zei over Schaepmans gedichten: "t is een leven als een oordeel", 'alles maakt kabaal' en 'telkens komt men in de verzoeking om te zeggen: Een weinig zachter, lieve vriend! Wij zijn niet doof'. →

***Mensen kwamen naar de Tweede Kamer
om naar Schaepman te luisteren,
zoals men ook naar de Opera ging.***

Kunstschilder Hans de Jong legt de laatste hand aan het reusachtige portret van Schaepman, dat tijdens het vijfde congres van de KVP op 7 en 8 november 1953 in de gang van de Tivoli te Utrecht geëxposeerd werd, samen met de portretten van een aantal katholieke voormannen in de politiek.

Maar hij zei dat omdat hij afscheid had genomen van de traditie van nauwe verbinding tussen dichtkunst en welsprekendheid waarin Schaepman stond. Gedichten werden in de negentiende eeuw nog lange tijd geschreven om voorgedragen te worden. Zo konden dicht- en redekunst die niet voor niets vaak in één adem werden genoemd, samen een totaalperformance worden. Dat was toen onder meer door de Tachtigers, een vernieuwingsbeweging in de Nederlandse literatuur, aan het verdwijnen, maar Schaepman deed het nog zo.

Om zijn populariteit te begrijpen, moet je hem vergelijken met het effect van Amanda Gorman die als *Spoken Word Artist* bij de inauguratie van de Amerikaanse president Joe Biden in januari 2021 het gedicht 'The Hill We Climb' voordroeg. Wellicht geen top-poëzie maar wel een geweldige performance met een belangrijke

boodschap die indruk maakte. Zo werkte Schaepman ook in zijn tijd en zo werd hij met zijn donderende stem en verpletterende aanwezigheid een gevierd redenaar.

Bruggenbouwer

Kloos suggereerde dat Schaepman maar één stijl kende: hard en hoog. Het bijzondere is echter dat hij uitstekend in staat bleek tot subtiel optreden toen hij in 1880 toetrad tot de Tweede Kamer. Het Kamerlidmaatschap is wellicht het hoogtepunt van zijn carrière geweest, het wordt niet voor niets ook op zijn standbeeld vermeld. Schaepman had ernaar uitgekeken en moest er moeite voor doen, omdat men vond dat priesters niet in de Kamer hoorden. Schaepman hoorde er wél. Hij had zich erop voorbereid door veel

op de publieke tribune van de Kamer te verkeren en als lid van een liberale debatvereniging de parlementaire stijl onder de knie te krijgen. Vanaf het begin zocht hij in de Kamer contact met andersdenkenden. Hij verdedigde de katholieke zaak met vuur, maar zo dat ook liberalen en antirevolutionairen het respecteerden. Hij bracht partijen bij elkaar en werd een populair Kamerlid. Zijn combinatie van zelfstandig optreden of zelfs individualisme en optreden voor de gemeenschappelijke katholieke zaak werkte daar goed, want er was nog maar amper een katholieke fractiediscipline en hij kon behoorlijk zijn eigen gang gaan. Mensen kwamen naar de Kamer om hem te beluisteren als redenaar, in een tijd waarin men soms naar de Kamer kwam zoals men naar de Opera ging, voor een goede performance.

Maar Schaepman was zelfs nog beter in het werk achter de schermen. Zoals de nieuwe biografie terecht benadrukt, speelde hij een cruciale rol bij de totstandkoming van de confessionele coalitie van antirevolutionairen en katholieken die leidde tot het eerste coalitiekabinet, onder leiding van baron MacKay in 1888-1891. Hij netwerkte met Alexander Savornin Lohman, de patricische antirevolutionair die later stichter van de Christelijk Historische Unie zou zijn. Als hij ook bij de onderhandelingen de stijl van Kuyper zou hebben gevolgd, door wie hij zich bij zijn pogingen tot partijvorming liet inspireren, zou er niet veel van terecht zijn gekomen. Kuyper hield van polariseren en tegenstellingen op de spits drijven. Schaepman zag in dat katholieken in een land waar de herdenking van de inname van Den Briel in 1872 nog tot kloppartijen tussen katholieken en protestanten had geleid, niet alleen zelfbewust moesten zijn maar ook moesten kunnen onderhandelen. Hij kon dat, en dat was naast zijn redekunst een andere reden waarom hij zeker een emancipator mag worden genoemd. ¶

Nieuwsgierig geworden?

Het boek
Een groot emancipator
Mgdr. dr. Herman Schaepman, politicus en dichter (1844-1903)

is verkrijgbaar in de boekhandel en via:
www.valkhofpers.nl

Andere lezingen van deze bijeenkomst zijn terug te vinden op www.ru.nl/kdc

De universiteit op het witte doek

Interview met Ineke Martin

Ineke Martin in de SNBIB-werkkamer.

In 2023 bestaat de Radboud Universiteit 100 jaar. Dat wordt groots gevierd. Zo staat het eeuwfeest van de universiteit centraal tijdens de grote jaarlijkse filmvoorstelling van de Stichting Nijmegen Blijft in Beeld (SNBIB). Het KDC werkte in het verleden al vaker samen met deze bijzondere stichting, die zich inmiddels bijna 40 jaar inzet voor het verzamelen, bewaren en bekend maken van bewegend beeld waarop Nijmegen en omgeving te zien zijn. *Impressie* sprak met Ineke Martin, bestuurslid van de stichting, over doel en werk van SNBIB en over de plannen voor een filmvoorstelling rond het thema 100 jaar universiteit en stad.

Tekst: Marieke Smulders (red.) | **Beeld:** Stichting Nijmegen Blijft In Beeld, Regionaal Archief Nijmegen

‘Voor het begin van onze stichting moeten we terug naar 1984,’ vertelt Ineke Martin. Ik spreek haar in de werkruimte van de stichting, die is gevestigd in het Arsenaal, een fraai historisch pand in het hart van Nijmegen – en bovendien vlakbij het Regionaal Archief gelegen en dat is niet zomaar, blijkt later. ‘Op 22 februari 1984 hield Ab Uijen, verbonden aan de gemeente Nijmegen, een lezing over het bombardement op Nijmegen in februari 1944. Hij liet toen een Polygoonfilmpje zien over die gebeurtenis en dat bracht twee aanwezige ondernemers

op een idee. Zij meldden zich bij Ab met de vraag of het niet mogelijk was om meer van dit soort Nijmeegs Polygoonmateriaal te verzamelen. Zo stonden middenstanders Nol Smits en David Mulder samen met Ab Uijen aan de wieg van de SNBIB. Zij besloten namelijk een stichting op te richten die als doel had: het aankopen van alle Polygoonfilms over Nijmegen, en ze gaven daarvoor certificaten uit die mensen konden kopen voor fl. 19,84 per stuk (omgerekend naar nu: circa €9,50). De fl. 50.000,- (nu: € 24.000) die nodig was voor de aankopen,

hadden ze binnen de kortste keren bij elkaar’, vertelt Ineke.

De actie was dus een succes, de belangstelling was groot. ‘Onder al die mensen die waren benaderd om mee te doen, meldden zich behoorlijk wat mensen die zeiden dat ze zelf ook nog over Nijmeegs filmmateriaal beschikten. Al snel werd besloten dat hier ook iets mee moest gebeuren, en zo werd de doelstelling van de stichting verbreed. Voortaan ging het om het verzamelen van bewegend beeldmateriaal van Nijmegen en omstreken.’ →

Werkruimte SNBIB bij de Mariënborg, Nijmegen.

Unieke werkwijze

Vanaf het begin was het Gemeente-archief, dat later het Regionaal Archief Nijmegen (RAN) werd, betrokken bij de stichting. 'Enkele medewerkers van het archief waren aanvankelijk ook lid van het burgercomité van de SNBIB. Maar dat werd al snel aangepast; het idee was dat de SNBIB als particuliere stichting op eigen benen stond, en zelf moest kunnen bepalen welke films er in de collectie werden opgenomen. Het leek de bestuurders van de stichting daarom beter het archief en de SNBIB wat uit elkaar te trekken. Maar de samenwerking is altijd innig en goed geweest', zegt Ineke. Waar die samenwerking dan uit bestaat? 'Het is niet voor niks dat wij altijd een werkplek hebben gehad in de buurt van het archief. We begonnen in de Mariënborgkapel, zaten daarnaast een tijd anti-kraak in het pand waarin later de ING-bank was gevestigd, hier naast het Arsenaal, en nu dus sinds 2004 hier op de eerste verdieping in het Arsenaal. Onze films worden fysiek bewaard in het RAN, waar een speciale koude kluis is ingericht. In veel gevallen komt filmmateriaal direct bij ons terecht. Maar ook al het filmmateriaal dat het RAN binnenkrijgt, wordt eerst naar ons gebracht. Wij bekijken het materiaal, beschrijven het en digitaliseren het als het even kan. Daarna gaat het dan naar de kluis in het RAN.'

Ineke bevestigt dat dit een unieke werkwijze is. 'De meeste regio- en stadsarchieven hebben zelf mensen in dienst die zorgdragen voor bewegend

beeld, maar bij ons gebeurt dat door vrijwilligers van de stichting.' Dat het om vrijwilligers gaat, zegt niets over de professionaliteit van de SNBIB. Er wordt met veel kennis van zaken gewerkt aan het opsporen en verzamelen, het behouden en digitaliseren van films. In de loop der jaren zijn vele vrijwilligers opgeleid om met films en met de nodige filmmapparatuur om te kunnen gaan.

Er is altijd een sterke samenwerking gebleven tussen het RAN en de SNBIB.

Dankzij een legaat van een Nijmeegse donateur kon recent een kostbaar filmscanapparaat worden aangeschaft, waardoor de stichting zelf zorg kan dragen voor digitalisering van materiaal. Gedigitaliseerd filmmateriaal is te bekijken via de

beeldbank van het RAN, tenzij dit vanwege de auteursrechten niet mag; in dat geval kan de film in de studiezaal van het archief worden bekeken.

Universiteit en studentenleven

Ineke houdt zich binnen de stichting bezig met de acquisitie van filmmateriaal. Dat betekent dat ze niet afwacht of er nog materiaal naar het Arsenaal wordt gestuurd, maar dat ze actief op zoek gaat naar films over bepaalde onderwerpen en thema's uit de Nijmeegse geschiedenis. Zo heeft ze samen met voorzitter van de stichting Joost Rosendaal (historicus aan de Radboud Universiteit) in het kader van de 80-jarige herdenking van Market Garden het hele web afgespeurd naar filmmateriaal. Ze legde contact met mensen en instituten in de Verenigde Staten die haar verder konden helpen aan unieke beelden, die de Stichting gebruikte voor een speciale Market Garden-filmvoorstelling.

En zo meldde ze zich enkele jaren geleden ook bij het KDC, met de vraag of hier misschien filmmateriaal over de universiteit en het studentenleven aanwezig was. Na een eerste ronde van uitwisseling en digitalisering van films, kwam toen ook het universiteitsarchief in beeld. Hier waren namelijk diverse films afkomstig van de faculteit Wis- en Natuurkunde terecht gekomen, en de archivaris zocht naar een mogelijkheid om deze films te bekijken en indien gewenst ook te digitaliseren. Een KDC-vrijwilliger is onder toezicht van Ineke op de werkkamer van de SNBIB aan de slag gegaan met de films. 'Een aantal van de films bleek de moeite van het bewaren en digitaliseren meer dan waard. In opdracht van Marianne Waldecker van het Universiteitsarchief hebben wij toen enkele films gedigitaliseerd. En diverse fragmenten uit deze reeks films zullen ook te zien zijn in de filmvoorstelling van 3 april', laat Ineke weten.

Nijmegen, ca. 1923.
Bron: RAN / F78366

Kardinaal Van Rossum en de hoogleraren van de Katholieke Universiteit Nijmegen. 1929. | Bron: RAN / F22167

Van Nijmegen-Oost naar de campus

'Een jaar of twee geleden al raakte ik met Chris Dols (conservator Radboud Erfgoed) aan de praat over de mogelijkheid om via historisch filmmateriaal aandacht te besteden aan het 100-jarig bestaan van de universiteit. Dat mondde uit in het plan om voor onze jaarlijkse filmvoorstelling in concertgebouw De Vereniging als rode draad de geschiedenis van 100 jaar universiteit en stad te kiezen. Er lagen al diverse films op de plank, maar om tot een volwaardig programma te komen moesten we op zoek naar meer materiaal.' Er volgden oproepen in het universiteitsblad *Vox*, op diverse websites, in dagblad *De Gelderlander* en in regionale en lokale krantjes en bladen. 'Dat leverde veel op. Mensen meldden zich met films, met videobanden en dvd's maar ook met tips voor filmpjes die ze op YouTube hadden gevonden. 'Die YouTube -filmpjes waren vaak interessant, maar we moesten dan natuurlijk op zoek naar de originele films, en dat was nog niet zo makkelijk.

Door goed door te vragen bij mensen die zich meldden met een YouTube -tip kwamen we soms toch bij de originele film uit. Zo was er een meneer die ons net als eerder al veel anderen wees op een YouTube -filmpje waarin een 'rondje Nijmegen' is te zien, waarin de toeschouwer wordt meegenomen van Nijmegen-Oost naar de campus om te eindigen bij de faculteit tandheelkunde. Deze meneer bleek echter de maker van de originele film te kennen en ook te beschikken over de oorspronkelijke film, die de filmer destijds maakte toen hij nog een student Tandheelkunde was. En hij bleek over meer films te beschikken

waarvan wij gebruik mochten maken. Een geweldige vondst! Zo zijn er meer films opgedoken die de kijkers straks op 3 april meenemen naar het verre of nabije verleden van de universiteit.

Oproep

Dat bewegend beeld toch echt iets toevoegt aan ons beeld van het verleden dat verder vooral berust op foto's en geschreven herinneringen, mag wel duidelijk zijn. Het is niet voor niets dat de grote voorstelling die de SNBIB ieder jaar weer organiseert, telkens twee maal een tjokvolle Vereniging oplevert. De belangstelling is al jarenlang bijzonder groot en de reacties op de getoonde filmprogramma's positief. 'Ook op

3 april zullen er als altijd weer twee voorstellingen plaatsvinden', zegt Ineke. 'Een matineevoorstelling van twee uur tot half vijf en een avondvoorstelling van acht tot half elf.' Of we in *Impressie* nog een oproep zullen plaatsen aan lezers om zich te melden wanneer ze nog bewegend beeld bezitten over de Nijmeegse universiteit of over Nijmegen en omgeving in het algemeen? 'Zeker, heel graag', laat Ineke weten. 'Al liggen de films hier opgestapeld tot aan het dak, hier zijn ze veilig en wij ontfermen ons erover, zodat het materiaal bewaard blijft voor toekomstige generaties geïnteresseerden in de geschiedenis van onze stad en regio.' ¶

Stichting Nijmegen Blijft in Beeld

Beschikt u over bewegend beeld (film, video, dvd, digitaal materiaal) over Nijmegen en de ruime regio? Of het nou gaat om privé-films, om bedrijfsfilms, verslaggeving van culturele evenementen, films waarop straat-, sport- of verenigingsleven is vastgelegd...

De stichting verzamelt materiaal van Winssen tot Groesbeek, van Bemmelen tot Malden en zelfs films over Kleef en Kranenburg zijn welkom.

U kunt zich rechtstreeks melden bij de SNBIB via het contactformulier op de website van de stichting www.nijmegenblijftinbeeld.nl of telefonisch via **06-1399 9627**.

Houd voor de kaartverkoop voor de voorstelling op **3 april 2023** de website van de stichting in de gaten. Ook het KDC zal de voorstelling ter zijner tijd aankondigen op de sociale media.

De katholieke identiteit van de blindenbibliotheek

KDC

30

Ad van der Waals heeft zich gedurende zijn loopbaan ingezet voor mensen met een visuele beperking, onder andere als beleidsmaker en leidinggevende bij de openbare bibliotheek en coördinator van het Centraal Orgaan Lectoraatvoorziening voor blinden en slechtzienden. De laatste jaren doet hij archiefonderzoek naar de geschiedenis van het blindenbibliotheekwerk in Nederland. Dit bracht Van der Waals bij het KDC, waar sinds 2021 nieuw foto- en documentatiemateriaal van de blindenbibliotheek Le Sage ten Broek uit Grave (N.B.) te vinden is.

Tekst: Ad van der Waals

Beeld: collectie KDC / Stichting Le Sage ten Broek

Brailleschrift uit de eigen drukkerij. | **Fotograaf:** B. ter Haar →

In de eerste decennia van de vorige eeuw werden door protestantse en rooms-katholieke burgers initiatieven genomen om een bibliotheek op te richten die in principe openbaar, dat wil zeggen voor iedereen bestemd was. In de protestantse kerkelijke en politieke kring waren overigens uiteenlopende opvattingen over de wenselijkheid van het oprichten van een afzonderlijke bibliotheek, naast of in plaats van een algemene of neutrale openbare bibliotheek. Dat lag in de meer homogene rooms-katholieke kring anders. Men zag het als taak de katholieke lezers te beschermen tegen ongewenste of ongeschikte lectuur en tegen lectuur met uitingen die in strijd werden geacht met de opvattingen van de Kerk. Een eigen bibliotheek was een goed alternatief voor de in veel plaatsen gestichte algemene of neutrale openbare bibliotheek. Het aantal openbare bibliotheken met een rooms-katholieke signatuur werd ook aanzienlijk groter

dan het aantal christelijke (lees: protestantse) openbare bibliotheken.

***De katholieke lezers
moesten beschermd
worden tegen
'ongeschikte lectuur'***

Brailledrukkerij

Sinds 1895 kende ons land de algemene Nederlandse Blindenbibliotheek (NBB) en sinds 1913 de Christelijke Blindenbibliotheek (CBB). In de geest van de tijd lag het voor de hand dat er ook een rooms-katholieke bibliotheek voor blinden werd opgericht, de Le Sage ten Broek Blindenbibliotheek (LSB). Dat gebeurde in 1918. De oorsprong van de LSB lag echter al vijftig jaar eerder. Sinds 1868 had het onderwijsinstituut voor blinde jongens St. Henricus in

Grave - uitgaande van de Fraters van Tilburg - een brailledrukkerij. Daar werden lesmateriaal en liturgische boekjes voor deelname aan de kerkelijke bijeenkomsten in braille omgezet. In de loop der jaren was de collectie breder geworden met andere soorten lectuur, vooral over geschiedenis, natuur en reisverhalen. De inmiddels uitgebreide collectie genoot belangstelling van een ruimer publiek dan leerlingen van het onderwijsinstituut. Het waren vaak blinden die in de omgeving van Grave waren blijven wonen en soms ook hun werk hadden.

Toen het voor de Fraters van Tilburg een probleem werd om de drukkerij en de huisbibliotheek zelf te bekostigen werd via diverse katholieke bladen een oproep gedaan hen financieel bij te staan. Maar er klonk ook de oproep er een landelijke katholieke blindenbibliotheek van te maken. Als motief daarvoor werd aangevoerd dat katholieke blinden

Le Sage ten Broek

niet langer afhankelijk moesten zijn van lectuur die afkomstig was van de twee bestaande - niet katholieke - blindenbibliotheken. De respons op de oproep was bijzonder groot: er werd een vereniging opgericht en er werden plaatselijke comités gevormd om donateurs te werven én vrijwilligers die boeken in braille konden omzetten.

Dwingende adviezen

Het bestaan van de rooms-katholieke blindenbibliotheek was in de decennia die volgden een onomstreden en dus onbedreigd gegeven. De Fraters van Tilburg zorgden voor de gang van zaken in drukkerij en bibliotheek, gesteund door een actieve vereniging die tot ver in de jaren veertig een bestuur kende van uitsluitend vrouwen uit 'betere' katholieke kringen. Deze structuur was een waarborg dat de selectie van boeken die geproduceerd en uitgeleend werden geheel aansloot bij de opvattingen in katholieke kring

over de normen waaraan de inhoud van de collectie moest voldoen. Een grote invloed ging daarbij uit van de min of meer dwingende adviezen van de in 1937 door organisaties van katholieke bibliotheken, uitgevers en boekhandelaren opgerichte Stichting IDIL (Informatie Dienst Inzake Lectuur). Centraal in de advisering van IDIL stond een kwalificatiesysteem met betrekking tot de morele toelaatbaarheid van lectuur voor katholieke lezers. Het is aannemelijk dat brailleerders, de drukkerij en de bibliotheek zich conformeerden aan deze richtlijnen. Er was bij de LSB geen geestelijk adviseur of censor zoals de rooms-katholieke openbare bibliotheken die meestal wel kenden. De fraters stonden er immers borg voor dat de kerkelijke voorschriften naar letter en geest werden gevolgd.

Ontzuiling

In de jaren zestig traden er grote veranderingen op in de opvattingen over het geloof, het gezag van de kerk en de positie van geestelijken. Er kwam ruimte voor de opvatting dat gelovigen zelfstandig hun keuzes konden maken met betrekking tot onder meer het lezen van boeken en tijdschriften. De behoefte aan

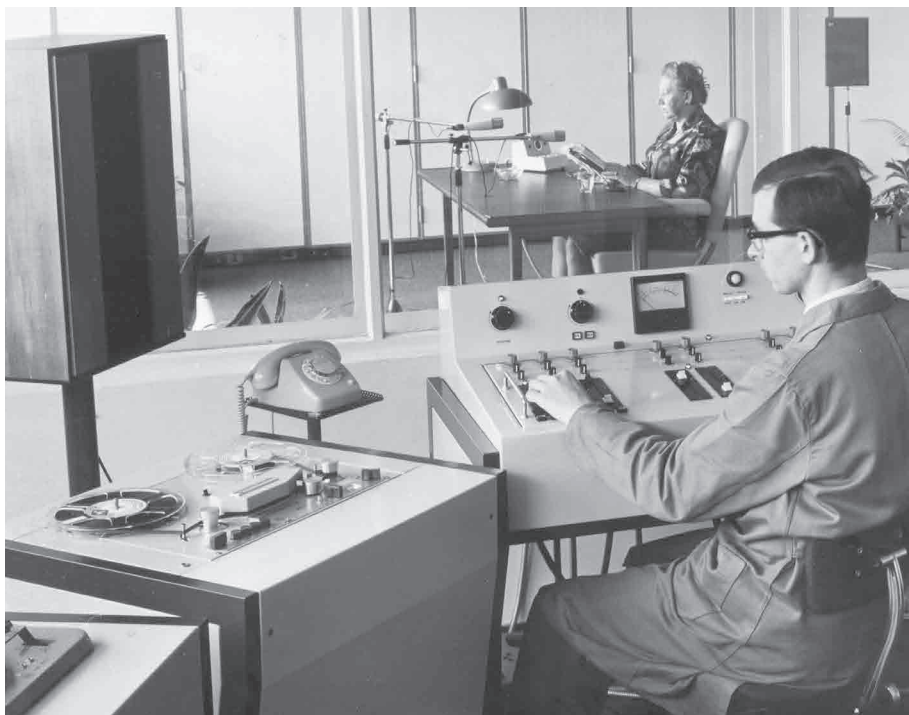
moralistisch getinte richtlijnen en adviezen was verdwenen en IDIL werd in 1970 dan ook opgeheven. In het openbaar bibliotheekwerk kwam er een einde aan de verzuiling. Onder het motto van 'gemeenschappelijkheid' fuseerden in de meeste gemeenten in het land de bestaande algemene en confessionele bibliotheken. Ook landelijk smolten de tot dan toe gescheiden koepels van algemene, protestants-christelijke en rooms-katholieke openbare bibliotheken samen in het Nederlands Bibliotheek en Lectuur Centrum (NBLC). In deze periode fuseerden overigens ook de algemene en katholieke organisaties van mensen met een visuele beperking.

Afstemming en samenwerking

De blindenbibliotheken waren voortgekomen uit particulier initiatief. Pas vanaf 1953 verstrekke de Rijksoverheid subsidie, maar slechts voor een gedeelte van de kosten. Elk van de blindenbibliotheken had in de loop der jaren geïnvesteerd in gebouwen en apparatuur en dat was mogelijk geweest met bijdragen van leden, donateurs en fondsen. De introductie van gesproken boeken vanaf 1956 maakte nieuwe investeringen in studio's en opname- en reproductiefaciliteiten noodzakelijk. →

Briefkaart van het →
St. Henricus te Grave, een school voor blinden en slechtziende. De kaarten werden verkocht door de Fraters van Tilburg om geld op te halen voor deze school.

Opsnametechnicus M. Ypma tijdens het opnemen van 'gesproken boeken' (voorloper van de audio-boeken) in de studio van Le Sage ten Broek. ca. 1970. | **Fotograaf:** Jan van Leeuwen

Er was een grote aanwas van lezers die gebruik maakten van een steeds uitgebreider aanbod van lectuur. Er kwamen ook twee productie-instellingen voor gesproken lectuur bij. De overheid drong er - daarin bijgevalen door de belangenorganisaties - op aan dat de instellingen zo goed mogelijk samenwerkten. Naast het argument van betere kwaliteit van aanbod en dienstverlening speelde ook het motief van een doelmatige besteding van subsidie - inmiddels 80% van de kosten - daarbij een rol. Die betere samenwerking kwam er ook. Zo werd de productie van nieuwe boeken zoveel mogelijk op elkaar afgestemd. De confessionele blindenbibliotheken konden hun eigen criteria aanhouden voor het in productie nemen en uitlenen van boeken. Er was geen sprake van een centrale toegang tot het titelaanbod, maar om verzekerd te zijn van toegang tot alle titels was de praktijk dat veel lezers zich bij meer dan één bibliotheek lieten inschrijven. Naar een geloofsovertuiging of instemming met de grondslag van een bibliotheek werd niet gevraagd, ook niet door de LSB. De blindenbibliotheken waren gezamenlijk verantwoordelijk voor een bibliotheek voor blinde en slechtziende studenten.

Toch oefenden de overheid en de gefuseerde belangenorganisatie druk uit om tot verdergaande samenwerking of zelfs een fusie te komen. Er werden door alle instellingen vooral economische argumenten aangevoerd om de eigen

zelfstandigheid te verdedigen: het in het verleden opgebouwd vermogen in gebouwen, apparatuur, kapitaal en deskundigheid. Elk van de bibliotheken beriep zich op de eigen ontstaansgeschiedenis, op een trouw donateursbestand en op tevreden en dankbare lezers. Vooral de CBB bracht naast de economische argumenten zeer prominent de principiële kant van haar bestaan aan de orde: het behoud en bescherming van de eigen identiteit en de specifieke dienstverlening aan de protestants-christelijke lezersgroep. Het werd daarin in het algemeen, zij het minder uitgesproken, gesteund door het bestuur van de LSB. De NBB beriep zich vooral op het argument dat het de oudste en grootste blindenbibliotheek was met een breed aanbod van lectuur waarmee iedereen naar tevredenheid bediend werd, ongeacht levensbeschouwelijke achtergrond.

De collectie van LSB werd veel beïnvloed vanuit het zuiden en het oosten van het land

De Fraters van Tilburg hadden in 1969 de verantwoordelijkheid voor het katholieke blindenbibliotheekwerk overgedragen aan een stichting waarin zij overigens nog wel vertegenwoordigd bleven. De

vereniging ging als steunfonds van donateurs optreden dat bijspong in bijzondere projecten, vooral ook op het terrein van de productie van katholiek getinte uitgaven. De directiefunctie werd vanaf 1971 door een leek vervuld, het aantal fraters dat nog actief werkzaam was daalde snel en talloze leken, nu ook vrouwen, deden hun intrede in het bedrijf. Door de contacten met katholieke organisaties en instellingen in vooral het zuiden en het oosten van het land was de bibliotheek goed op de hoogte van de specifieke leesbehoeften en de leestradiaties in rooms-katholieke kring. In goede afstemming met de andere blindenbibliotheken konden zo eigen accenten worden gelegd in de collectievorming. Veel lezers konden met hun gerichte vragen over boeken en tijdschriften met een katholiek karakter bij de LSB terecht. De katholieke identiteit was en bleef de drijfveer voor het werk zonder dat daar expliciet uitleg over behoefte te worden gegeven. De CBB is in haar publicaties altijd veel actiever en ook concreter geweest in het benoemen van de identiteit door aan te geven waar haar grenzen lagen: geen uitingen van vloeken en godslastering, geen expliciete seksuele beschrijvingen, geen publicaties uit (extreem) linkse hoek.

Behoeften van de katholieke gebruiker

Een opmerkelijke terugkeer van de aandacht voor de identiteit van de LSB kwam er in 1987. De LSB was een samenwerkingsverband aangegaan met de neutrale Nederlandse Blindenbibliotheek. Die stap veroorzaakte in brede kring verontwaardiging omdat het overleg binnen het bestaande samenwerkingsorgaan van blindenbibliotheken en belangenorganisaties daarmee werd doorkruist. Maar ook in eigen kring was er verbazing over deze stap, vooral toen de directeur van de LSB in een interview in een regionaal dagblad het belang van de katholieke identiteit had gebagatelliseerd. Steeds minder mensen hechtten volgens hem nog belang aan die identiteit en op termijn zou die ook geen basis meer kunnen zijn voor subsidiering door de overheid.

De onrust in eigen kring heeft er zeker aan bijgedragen dat de directie ruim een jaar later een notitie publiceerde met de titel *LSB en identiteit*. In principe moest de LSB de lezer van alle lectuur voorzien waaraan zij of hij behoefte heeft 'juist omdat de [blinde of slechtziende]

Promotieposter LSB uit 2007.

lezer geen andere mogelijkheid [om boeken te verkrijgen] heeft dan de blindenbibliotheek'. Volgens de notitie was de LSB er statutair aan gehouden 'in het bijzonder zorg te dragen voor het tot uiting brengen van de katholieke levensovertuiging en diens gevolge speciaal rekening te houden met de behoeften van de katholieke gebruiker'. De schrijver van de notitie erkende dat elke lezer naar eigen geweten vrij was om te lezen wat hij wilde. De bibliotheek had daarbij de taak objectieve voorlichting over lectuur te geven waarbij vanzelfsprekend het katholieke element benadrukt moest worden. Dat kwam volgens de notitie op diverse manieren tot uitdrukking.

Ontspanningslectuur werd in de collectie opgenomen 'voor zover deze lectuur geen zaken beschrijft of propageert die voor het katholieke volksdeel als tegennatuurlijk of in ernstige mate als aanstootgevend wordt gevoeld'. Wat betreft non-fictie moest er voor de lezer een aanbod zijn op katholiek terrein zodat de lezer meer dan voldoende keus had ten aanzien van het onderwerp waar zij of hij belangstelling voor had. Het is niet duidelijk of eisen met betrekking tot bestuurs- en personeelsleden ooit eerder zo waren geformuleerd zoals nu gebeurde: bestuursleden, de directie en stafleden dienden katholiek te zijn en bereid de katholieke identiteit uit te dragen. Afhankelijk van de afdeling en de aard van het werk werd er bovendien naar gestreefd zoveel mogelijk medewerkers in dienst te hebben die aan dezelfde eis konden voldoen.

Verrijking

Het onderwerp identiteit in relatie tot de collectie kwam later in diverse publicaties aan de orde. In een nieuwsbrief voor openbare bibliotheken van november 1993 stond dat de collectievorming bij de LSB gebeurde zoals bij elke openbare bibliotheek, met een accent op titels die in de belangstelling stonden bij het katholieke volksdeel. In een notitie voor eigen bestuursleden staat dat bij de selectie van titels van de katholieke identiteit werd uitgegaan, 'niet als censurerende beperking, maar als een verrijking'. In het *Werkplan 1997* werd voor de laatste maal uitgebreid ingegaan op de identiteit. Omdat het voor een blindenbibliotheek onmogelijk was alles om te zetten in een aangepaste leesvorm was selecteren onvermijdelijk. 'De LSB, een katholieke bibliotheek voor visueel gehandicapten, ontleent daarom mede haar identiteit aan het feit dat ze in elk geval die informatie beschikbaar stelt, die voor het beleven van de katholieke levensovertuiging van de gebruikers niet alleen geen belemmering is, maar dat positief bevordert'. Er wordt wel gewezen op de 'toegenomen ontkerkelijkheid, de pluriformiteit tussen godsdiensten alsook binnen de christelijke godsdienst zelf, en de privatisering van het geloof.' Met die aantekening is de LSB volgens het document een instelling die 'rekening

houdt en recht doet aan de inspiratiebron van waaruit gewerkt wordt (...): de Bijbel, de katholieke leer en de traditie'. Het lijkt geen twijfel dat dit in alle jaren van het bestaan van de LSB de drijfveer was voor de bestuurders en medewerkers. Het was ook een anker voor de mensen die hechtten aan lectuurvoorziening op rooms-katholieke grondslag. Het bepaalde ook altijd de sfeer en de geur van het werk van de LSB.

LSB was de enige mogelijkheid voor visueel gehandicapten om toegang te krijgen tot katholieke literatuur

In 2007 kwam er na ruim negentig jaar een einde aan het bestaan van de rooms-katholieke blindenbibliotheek Le Sage ten Broek. De productie van lectuur in braille en gesproken vorm werd geconcentreerd bij twee instellingen, Dedicon in Grave en de Christelijke Blindenbibliotheek (CBB) in Ermelo. Het contact met de lezers van alle instellingen werd overgenomen door een nieuw gevormde instelling in Den Haag, Passend Lezen. In het nieuwe bestel was er voor de LSB geen plaats meer. ¶

Koningin Juliana op bezoek bij Le Sage ten Broek in het kader van het veertigjarig jubileum. Directeur frater Theophaan (r) geeft uitleg over het zetten van de drukpersplaten in brailleschrift. Medewerker Harry van Laarhoven (l) demonstreert het zetproces. 1959.

Peter Raedts

een veranderend perspectief

Vanaf de jaren negentig zijn veel historici aan de Radboud Universiteit gevormd door de in 2021 overleden historicus en mediëvist Peter Raedts. En ik durf voor hen allen te spreken als ik zeg dat iedereen uitkeek naar het bijwonen van zijn hoorcolleges. Daar stond een boomlange man te zwieren met zijn armen, op en neer lopend en soms schaterlachend als hij een mooie anekdote opviste uit zijn geheugen. Als historicus was hij een geboren verhalenverteller. Hij wist zovelen te boeien, of je nu geïnteresseerd was of niet in de Middeleeuwen of de geschiedenis van de Rooms-Katholieke Kerk, zijn andere wetenschappelijke werkterrein.

Volgens Raedts vielen de Middeleeuwen samen met de opgang en ondergang van de Rooms-Katholieke Kerk als machtsinstituut

Begin vorig jaar overleed hoogleraar en mediëvist Peter Raedts (1948-2021) onverwacht. Hij was een zeer geliefd en graag gezien lid van de bredere gemeenschap van historici van de Radboud Universiteit en daarbuiten. En bovendien een waar begrip onder zijn studenten en oud-studenten. 'Een ouderwets goede verhalenverteller, maar geen verteller van ouderwetse verhalen', noemde zijn oud-collega Theo Engelen hem ooit. Zijn boek *De ontdekking van de Middeleeuwen* uit 2011 wordt gezien als een standaardwerk.

Het papieren archief van Peter Raedts werd in overleg met zijn familie aan het KDC geschonken, zodat het voor toekomstige onderzoekers toegankelijk kan zijn. Joep van Gennip, kerkhistoricus en oud-student van Raedts, vertelt u meer over het belang van Raedts' werk en de archiefcollectie.

Tekst: Joep van Gennip | **Beeld:** Sebastiaan ter Burg, Heilige Stoel Persbureau, Wereldbibliotheek

op de geschiedenis

Opleiding

Geboren in 1948 als enig kind in een welgesteld en katholiek gezin te Heerlen, besloot hij aan het einde van zijn gymnasiumopleiding om priester te worden. Hij werd geïnspireerd door zijn vrome opvoeding, de betovering van de katholieke liturgie en de uitstapjes die hij met zijn ouders maakte naar eeuwenoude kerken, waaronder de dom van Aken. Deze ervaringen maakten een diepe en blijvende indruk op de jonge Peter.

In 1966 trad hij in bij de jezuïeten. Deze orde stond (en staat) bekend om zijn intellectualiteit, colleges en pausgezindheid, al trad hij in bij de Sociëteit van Jezus op de vooravond dat de Nederlandse kerk heftig in beroering raakte. 1966 was tevens het jaar dat de Nederlandse jezuïeten de *Nieuwe Katechismus*, die weldra door conservatieve krachten heftig werd bekritiseerd, het licht lieten zien. Het moeten voor de traditioneel ingestelde katholieke Peter verwarrende jaren zijn geweest. Na het tweejarig noviciaat ging hij eerst geschiedenis aan de universiteit van Utrecht studeren, waarna hij vanaf 1975 de theologieopleiding in Amsterdam volgde. In 1980 werd hij tenslotte tot priester gewijd.

In 1977 baarde hij in internationale historische kring enig opzien toen hij met een Engelstalige onderzoekspublicatie aannemelijk maakte dat de term 'kinderkruistocht' ten onrechte was gegeven aan de Duitse en Franse kruistocht die in 1212 had plaatsgevonden. De term *pueri* (uit het Latijn), zo maakte hij aannemelijk, betekende in de toenmalige bronnen niet letterlijk 'kinderen', maar sloeg op een bepaalde sociale onderklasse.

omslag boek Raedts 2011.

De Middeleeuwen herzien

In de herfst van 1978 vertrok hij naar Oxford, waar hij in de jezuïetencommunauteit van Campion Hall, een aan de universiteit gelieerd rooms-katholiek college, ging werken aan een proefschrift over de dertiende-eeuwse Engelse theoloog en franciscaan Richard Rufus of Cornwall. In deze vermaarde universiteitsstad werd Peter wegwijs gemaakt door zijn medebroeder en kerkhistoricus Norman Tanner, die hem erop wees dat de vele middeleeuws-ogende collegegebouwen in Oxford vooral uit de negentiende eeuw stamden.

**Raedts focuste zich
niet alleen
op middeleeuwse
(kerk)geschiedenis,
maar ook op de
perceptie daarvan**

Peter was hevig teleurgesteld, maar het leerde hem wel een belangrijke historische les, namelijk dat veel dingen niet blijken te zijn wat men er graag in wil zien. In academisch opzicht kwam hij in Oxford onder de vleugels van de bekende Engelse mediëvist sir Richard Southern, wiens publicaties hij

in zijn boekenkast had staan. Eén daarvan was *The Making of the Middle Ages* (1953), over Europa ten tijde van de Hoge Middeleeuwen. Ongetwijfeld had hij deze titel in gedachten toen hij vele decennia later zijn overzichtswerk *De ontdekking van de Middeleeuwen: geschiedenis van een illusie* (2011) publiceerde. Deze geschiedenis speelde zich niet zozeer in de Middeleeuwen af, maar ging juist over de negentiende-eeuwse Europese perceptie op die tijd.

Zodoende werden de focuspunten van zijn academische carrière niet alleen de middeleeuwse (kerk)geschiedenis, inclusief het pausdom, maar ook de perceptie daarop in latere eeuwen. Dit laatste had alles te maken met de vraag hoe zowel het instituut van de Rooms-Katholieke Kerk als nationale staten en culturele elites het begrip 'middeleeuwen' gebruikten of misbruikten in hun discours, vaak voor eigen gewin. Toen hij in 1994 werd benoemd tot hoogleraar aan de toenmalige Katholieke Universiteit in Nijmegen besteedde hij daar in zijn oratie de nodige aandacht aan. De herontdekking in de negentiende en twintigste eeuw van de grootsheid van de middeleeuwse (religieuze) cultuur door de rooms-katholieke kerk, ook in Nederland, kreeg in de jaren van zijn professoraat veel aandacht.

Het was dan ook niet verrassend dat hij daar in 2013, tijdens zijn afscheidscollege, nadrukkelijk op terugkwam. Onder de titel *De uitvinding van de Rooms-Katholieke Kerk* bekritiseerde hij het gangbare idee dat het pausschap en het bestuur van de kerk vanaf de eerste eeuw altijd zo hadden bestaan zoals wij dat heden ten dage kennen. In feite ontstond de kerk als organisatie die centraal vanuit Rome werd geleid door de paus pas vanaf de elfde eeuw, zo betoogde hij. →

Het was pas de crisis van de Franse Revolutie die de kerk op haar grondvesten deed schudden. De periodisering van de Middeleeuwen begon wat Peter betreft dan ook pas rond het jaar 1000 (in plaats van 500) en liep niet door tot 1500, maar tot pakweg 1800. Op deze wijze viel de periode van de Middeleeuwen samen met de opgang en ondergang van de Rooms-Katholieke Kerk als centraal en machtig wereldwijd geleid instituut. Een periodisering die zeker niet door iedereen werd gedeeld.

Laatste jaren

In 1998 trad Peter uit de jezuïetenorde, maar hij bleef wel praktiserend priester. Hij ging in zijn geliefde woonplaats Utrecht soms voor in bepaalde diensten. Onachtzaamheid door de leiding van de Nederlandse jezuïeten was de aanleiding voor zijn uittrede. Maar Peter stond ook kritisch ten opzichte van de kwaliteit van de kerkleiding in het algemeen en het gebrek aan kennis omtrent de juiste omgang met de kerkelijke dogma's in het bijzonder. Wellicht dat zijn historisch onderzoek naar het instituut kerk daar niet helemaal vreemd aan was. Maar ook had hij niets op met de theatrale aanpak van de toenmalige paus Johannes Paulus II, terwijl hij zijn opvolger Benedictus XVI juist apprecieerde vanwege zijn wetenschappelijke status, zijn nederigheid en zijn hernieuwde aandacht voor de Latijnse liturgie. Van dit laatste was hij een liefhebber, vanwege de schoonheid van de taal en de continuïteit met de kerkelijke traditie die dit in zich herbergde.

Peter was geen veelschrijver. De universiteitscatalogus tovert 26 titels naar voren, waarvan zeven zelfstandige boekpublicaties, inclusief redes. Zijn dissertatie *Richard Rufus of Cornwall and the Tradition of Oxford Theology* uit 1984 werd drie jaar later bij Oxford University Press uitgegeven vanwege de hoge kwaliteit van het werk. De volgende omvangrijke monografie verschijnt dan pas weer aan het einde van zijn hoogleraarschap in Nijmegen. Het is zijn belangrijke overzichtswerk *De ontdekking van de Middeleeuwen: geschiedenis van een illusie* (2011), dat in 2016 in het Duits werd vertaald. De publicatie toont de enorme belesenheid van Peter, waarvoor hij in 2011 tevens genomineerd werd voor de Libris Geschiedenis Prijs.

Want belesen was hij. Geschoold in het historische ambacht en dankzij een gedegen klassieke opleiding kon hij prima uit de voeten met de moderne Europese talen, alsook met het Latijn en het klassieke Grieks. De privébibliotheek in zijn eigen woonhuis in de Utrechtse binnenstad was verdeeld over drie etages en omspande, naast Nederlandse, vooral publicaties uit het Engelse, Franse en Duitse taalgebied. De meeste waren voorin kort voorzien van met potlood geschreven samenvattingen. Sommige boeken bevatten correspondentie die hij onderhield met de auteurs of promovendi die hij had begeleid.

Nalatenschap

Na zijn overlijden in 2021 werd zijn boekencollectie weggeschonken aan wetenschappers, het Utrechtse Museum Catharijneconvent, universitaire bibliotheken en het KDC. In zijn laatste levensjaar was hij bezig met het herschrijven van zijn testament. De nieuwe versie lag ongetekend op zijn werktafel toen hij onverwacht overleed. Zijn vermogen is gegaan naar de jezuïeten van het Nabije Oosten voor de bestudering en ontwikkeling van het Arabisch christendom. De Nederlandse jezuïeten wezen Eduard Kimman S.J. aan om te functioneren als testamentair executeur. In overleg met de familie werd besloten om zijn papieren archief over te dragen aan het KDC waar het geïnventariseerd is en door toekomstige onderzoekers geraadpleegd kan worden.

Veel persoonlijke correspondentie, onder meer met medebroeders als Jan van Kilsdonk S.J., is op verzoek van en door de familie buiten deze nalatenschap gebleven en hoogstwaarschijnlijk vernietigd vanwege het vaak hoge persoonlijke karakter ervan, aldus Chris Dols, conservator Radboud Erfgoed, die de archivalia ophaalde in Utrecht. Gelukkig werden zijn wetenschappelijke aantekeningen ten behoeve van zijn eigen publicaties wel in bewaring gegeven bij het KDC. Deze stukken zijn veelal thematisch-chronologisch geordend en soms verder uitgewerkt ten behoeve van colleges of lezingen. Ze geven een unieke inblik in de wetenschappelijke ontwikkeling en het doordenken van verschillende historische aandachtsgebieden van een geroemde hoogleraar over een langere periode. Daarnaast bestaan de archivalia van Peter uit lezingen op verschillende religieuze conferenties die hij tijdens zijn verblijf in Engeland hield, uit gelegenhedenpreken en uit stukken betreffende zijn bestuursfuncties bij het Werkgenootschap Katholieke Kerkhistorici in Nederland en de International Medieval Society.

De belangrijkste 'geestelijke nalatenschap' droeg hij vele jaren lang met groot enthousiasme echter over aan zijn studenten en dat was de liefde voor de geschiedenis door middel van het vertellen van eindeloze verhalen. Ik had het voorrecht om één van die studenten te zijn. ¶

Peter Raedts ontmoet paus Franciscus.

Tekst: Wiek | Beeld: collectie KDC

Dit affiche heeft een hoog 'ach gut'-gehalte. Jongerenkoor heeft piano nodig en begint aktie. Aktie met een 'k'. Het affiche is handgetekend en mist elk gevoel voor belettering. Ik schat dat het omstreeks 1970 gemaakt is: de jongerenkoren rezen als paddelstoelen uit de grond, zelfs in Gelderse dorp Vorden. Het koor heeft ook een Nederlandse naam: 'Onverwacht genoeg'. Tien jaar later zou het 'Unexpected pleasure' hebben geheten – als je in Vorden dan nog een jongerenkoor op de been zou kunnen krijgen.

Jongerenkoren, eind jaren zestig. Het waren de opvolgers van achtereenvolgens patronaat, instuif en jeugdsoos. Als je dan toch naar de kerk moest, dan werd je lid van het jongerenkoor. Ik kan het weten.

Het hoogaltaar in de apsis werd niet meer gebruikt: onder aan de trappen stond nu een design keukentafel, en op de

trappen stond het jongerenkoor, door de dirigent – de jongste kapelaan – sissend gemaand niet te klooiën in het volle zicht van de kerkgangers. Het repertoire was tamelijk beperkt. De vaste gezangen uit de Paus Johannesmis van Vermulst, en verder hadden we 'Kumbaya' meegebracht van de Pax Christi Voettochten; een paar liederen van de beginnende Huub Oosterhuis ('Uit uw hemel zonder grenzen'), en zelfs – ik beken het met schaamrood op de kaken – 'Stil maar, wacht maar, alles wordt nieuw'.

Dat kon natuurlijk niet met begeleiding van het orgel, dat ergens hoog boven de kerkdeuren troonde. Het moest wel een klein beetje swingen. Een piano dus. In Vorden werd dat een pennenaktie, één gulden per pen. Er moeten er toch wel tweeduizend verkocht zijn voor een beetje tweedehands piano. Maar het hield de jongeren weer even van de straat. Ach, *those were the days* (Mary Hopkin, 1968). ¶

Vakbladen

Stiefkinderen van

KDC

38

Het werk aan de *Bibliografie van Katholieke Nederlandse Periodieken* (BKNP), een van de langstlopende projecten van het KDC, loopt nu langzaam ten einde. Maar niet zonder tegenslag. Elders in dit nummer van wordt Vefie Poels herdacht. Zij was samen met Zjuul van den Elsen verantwoordelijk voor de delen 3 en 4 van de BKNP. Zij zou ook tekenen voor de eindredactie van deel 5, het laatste deel, daarbij geholpen door Otto S. Lankhorst, de eindredacteur van de delen 1 en 2. Het mocht niet zo zijn.

Er waren ook hindernissen van heel andere aard. Voor de lezers van *Impressie* beschrijft laatstgenoemde, die de taak van Vefie Poels heeft overgenomen als verantwoordelijke voor deel 5, de uitdagingen die het projectteam heeft ondervonden in het speurwerk naar katholieke beroeps- en vakbladen.

Tekst: Otto S. Lankhorst | **Beeld:** collectie KDC, Koninklijke Bibliotheek, Regionaal Archief Nijmegen

Een greep uit de katholieke vakbladen die reeds gedigitaliseerd zijn in het project *Metamorfoze* - een samenwerking tussen o.a. het KDC en de Koninklijke Bibliotheek in Den Haag, waarbij we boeken en tijdschriften inscannen voor behoud en onderzoek. ↓

de katholieke pers

Voor een grote diversiteit aan beroepen – van melkboer tot klompenmaker, van bakker tot slager – zijn vakbladen verschenen. Op het moment dat ze op de deurmat vielen, zijn ze aandachtig gelezen, aanvankelijk nog bewaard, maar later veelal in de vergetelheid geraakt. De bibliograaf die deze bladen wil beschrijven en de historicus die er onderzoek naar wil doen, moet op zoek naar de leggers of bij gebrek aan volledige jaargangen naar afzonderlijk bewaard gebleven afleveringen. Ook bij het voltooiën van deel 5 van de Bibliografie van Katholieke Nederlandse Periodieken, na vele jaren nu in haar eindfase gekomen, speelt dit probleem. Dit deel 5, het laatste deel, is gewijd aan de bladen voortgekomen uit de katholieke politieke en sociale actie: de bladen van politieke partijen, stand- en vakorganisaties, maatschappelijk werk, drankbestrijding.

Het nodige spoorwerk

In 1956 maakte de regisseur Alain Resnais in opdracht van de Bibliothèque Nationale te Parijs de zwart-wit film *Toute la mémoire du monde* (te bekijken op YouTube). Hierin zien we bezorgers pakketten boeken en tijdschriften naar de Bibliothèque Nationale brengen. Het zijn zendingen met de zojuist verschenen publicaties die de uitgevers in Frankrijk al sinds 1537 verplicht zijn bij de Bibliothèque Nationale in te leveren vanwege het *dépôt légal*, de wettelijke verplichting om elk nieuw boek of aflevering van krant of tijdschrift bij de bibliotheek in te leveren. In Nederland is er pas sinds 1974 sprake van een Depot van Nederlandse Publicaties, ondergebracht in de Koninklijke Bibliotheek (KB) te Den Haag. Het deponeren door de uitgevers gebeurt echter hier op vrijwillige basis. Daardoor zijn lang niet alle in Nederland verschenen publicaties, zeker van vóór 1974, in de KB te vinden.

Dat betekent voor de bibliograaf dat hij op zoek moet om elders zijn materiaal te vinden. Voor de BKNP is er vanzelfsprekend allereerst de rijke collectie van het KDC. Voor de bladen van de katholieke arbeidersbeweging is er veel te vinden in het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis (IISG). En dan zijn voor deel 5 belangrijk de collecties van het Sociaal Historisch Centrum Limburg (SHCL) en van enkele universiteitsbibliotheken, met name die van de UB Amsterdam, waar in het IWO-depot in de Bijlmer, enkele unieke tijdschriften zoals *de Katholieke EHBO'er* en *de Komeet*, het blad van de Nederlandse Katholieke Bond van Kermisvakgenoten, bewaard zijn gebleven. Dankzij het werk van norbertijnen als pater Van den Elsen en pater Nouwens bleven bladen van de Brabantse katholieke boerenbond en middenstand in de Abdijbibliotheek van Berne bewaard. Met het nodige zoekwerk konden afgelopen jaren heel veel bladen voor deel 5 worden opgespoord en beschreven.

In vergelijking met het buitenland is de collectievorming van Nederlandse bladen in de Koninklijke Bibliotheek summier

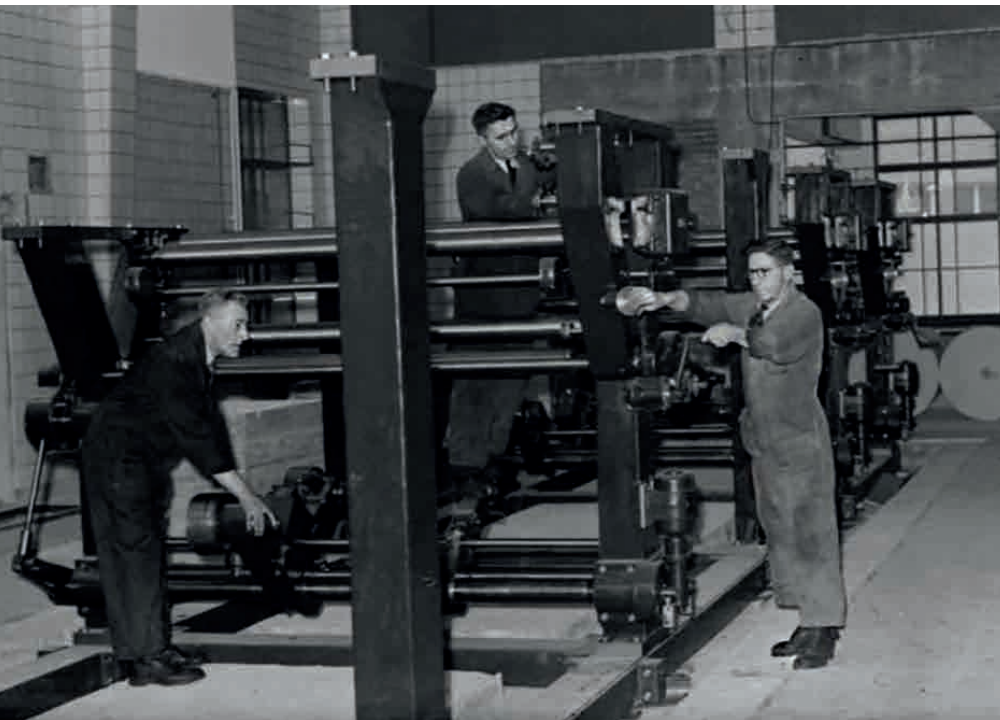
De beschrijvingen van de katholieke vakbladen bleven echter hinderlijke lacunes vertonen. Bekend was dat veel van deze bladen al in het Interbellum uitgegeven waren door de Gelderlander Vakpers te Nijmegen. Er is bar weinig over bekend. In zijn *Een eeuw de Gelderlander-Pers* (1948, p. 118) houdt Jan Brinkhoff het heel summier:

“Ook de verschillende vakbladen kwamen [na WO II] geleidelijk aan weer tevoorschijn met een eigen staf van redacteurs onder leiding van W.H. Kruidenier. Kruidenier en bakker, schoenmaker en loodgieter konden hun hart weer ophalen aan eigen vakliteratuur en een veilige leidraad vinden door het doolhof der distributieperikelen. Uit de vooroorlogse verenigingsorganen, die de vakpers toen verzorgde, zijn na de bevrijding vakbladen van formaat gegroeid, die zich naast de taak der actuele berichtgeving een ruime voorlichtende functie hebben aangemeten.”

Tijdens de oorlog waren de verzuilde vakbladen door de Duitse bezetters gedwongen geweest om samen te werken. Na de bevrijding bleven enkele beroepsgroepen zoals de loodgieters verenigd rond één blad, *de Loodgieter en koperslager*. Andere bonden wilden weer hun eigen blad hebben: katholiek, protestants, algemeen.

Leggers gered

Dat de herstart van de bladen na de bevrijding niet zo probleemloos verliep, werd duidelijk toen afgelopen zomer een groot aantal bladen van de Gelderlander Vakpers in de KB konden worden beschreven. Dat was mogelijk omdat de KB recent een belangrijke schenking van vakbladen uitgegeven door de Gelderlander Vakpers had verworven. Het betrof de leggers van naoorlogse bladen die hebben rondgezworven voordat ze in de magazijnen van de KB tot rust kwamen. Bladen werden vaak door de uitgever per jaargang bij elkaar gebonden om ze beter te bewaren. Zo'n band noemt men een 'legger'. →

Een pers in aanbouw in de hal van de Gelderlander Vakpers in 1953 | Bron: RAN / GN7123

Die leggers, zo vertelde mij Ewald Lohmann (*de Bakker*), één van de betrokken Nijmeegse vakjournalisten, waren allereerst rond 1985 door hem en Piet Verhamme (*de Slager*) gered, toen op het terrein van *de Gelderlander* de ruimte waarin deze werden bewaard, met spoed ontruimd moest worden.

De Gelderlander Vakpers, vanaf 1967 onderdeel van NV Audet, werd in 1989 overgenomen door Uitgeverij Misset in Doetinchem, jarenlang elkaars concurrenten. Vermoedelijk zijn de leggers toen van Nijmegen meeverhuisd naar Doetinchem. Vandaar gingen ze aantal jaren later als onderdeel van het bedrijfsarchief van Misset naar het Gelders Archief in Arnhem. Deze droeg in 2017 het archief over aan het Erfgoedcentrum Achterhoek en Liemers in Doetinchem, maar de tijdschriften werden overgebracht naar de KB. Daar zijn ze inmiddels beschreven en beschikbaar.

Met de vondst van deze leggers van de Gelderlander Vakpers kan BKNP weer aanzienlijk worden aangevuld.

Het inzien van de bladen in de afgelopen zomer in de Leeszaal van de KB (zie foto rechts) zorgde ervoor dat de

beschrijvingen voor de BKNP op essentiële punten konden worden aangevuld en vragen opgelost. Juist door het ter plekke kunnen vergelijken van de katholieke, de protestantse en de algemene edities van de bladen voor de bakkers, de melkboer, de slagers, de kruideniers etc. werd duidelijk hoe de Gelderlander Vakpers de verschillende bonden kon bedienen met een eigen blad, met een eigen titel en eigen bondspagina's. Het vaknieuws was voor de verschillende edities identiek. Zonder slag en stoot is een en ander niet verlopen. Zo

Werkvoorraad van nog te beschrijven tijdschriften in de KB. De bladen zijn ingebonden in leggers.

zorgde verschil van mening over al dan niet wenselijkheid om terug te keren tot verzuilde bonden ervoor dat bij de bakkers na de bevrijding twee katholieke bakkersbonden naast elkaar bestonden en elk zowaar met een eigen blad, *de R.K. bakker* en *het Bakkersbelang*. Van dat laatstgenoemde blad is echter geen enkel exemplaar bekend en dat maakt het niet gemakkelijker om de ware toedracht te achterhalen.

Verloren vakbladen

Een bibliograaf heeft altijd bijzondere zorg voor de zogenaamde 'dode titels', oftewel 'zoektitels': tijdschriften waarvan vaststaat dat ze gedurende langere of kortere tijd zijn verschenen, maar waarvan geen enkele aflevering, laat staan een volledige jaargang, kon worden ingezien. Ondanks de collectie naoorlogse vakbladen in de KB heeft de bibliograaf ook hier te maken met 'zoektitels', zoals het blad *St. Walfried*, dat van 1946 tot en met 1958 moet zijn verschenen als orgaan van de Nederlandse Katholieke Bond van Detailhandelaren in Aardappelen Groente en Fruit St. Walfridus. Het blad was genoemd naar de Heilige Walfridus van Bedum, een eenvoudige en vrome landbouwer uit Friesland (achtste of negende eeuw) die door de Noormannen werd vermoord, toen ze hem in gebed verzonken aantroffen. Geen enkel nummer is aangetroffen. Altijd blijft de hoop dat 'dode' titels door vondsten op zolders toch nog tot leven worden gewekt. ¶

Oproep

Kent u of bent u iemand die in het bezit is van oude katholieke vakbladen en twijfelt u of deze bladen wel gedocumenteerd zijn door de Koninklijke Bibliotheek of het KDC?

Neem dan contact op met het KDC om te overleggen. Onze afdeling Bibliotheek kan snel zien welke titels nog ontbreken in de collecties.

Mail naar
info@kdc.ru.nl

De apen van

Bernard van Meurs

De relatie tussen geloof en wetenschap heeft altijd op gespannen voet gestaan, zeker als het gaat om onderwerpen zoals de evolutietheorie. Toen Charles Darwins boek *The Origin of Species* uitkwam in 1859 zorgde dat voor een ware landverschuiving in alle academische kringen. Er was bijzonder veel ongenoegen hierover bij (onder andere) de katholieke intellectuelen. In deze bijdrage voor *Impressie* vertelt Peter Altena, neerlandicus en literatuurhistoricus, ons meer over hun ontzetting en over een opvallende humoristische reactie van priester-dichter Bernard van Meurs.

Tekst: Peter Altena

Beeld: collectie KDC / De Katholieke Illustratie,
Sophie Theunissen

‘Wie is B. van Meurs?’ De tweelingzussen Renée en Loes Wijnhoven, die al heel wat jaren het duo Clean Pete vormen, traden 4 november 2021 in de Nijmeegse Universiteitsbibliotheek op en stelden die vraag aan het publiek. De zussen hadden wel gezocht en geneusd in de collectie liedbundels die de bibliotheek rijk is. Dat alles ter voorbereiding van hun UB-concertje. In het bijzonder de gedichten en liedjes van Van Meurs spraken hen aan. Wel lieten ze in hun bewerking soms een paar regels weg, omdat dat beter paste. Toen ze hun laatste liedje hadden gezongen, wist een enkele aanwezige ternauwernood te melden dat de B. van B. van Meurs

Aan de hand van schoolplaten werd het Scheppingsverhaal uitgelegd in katholieke scholen
Ontwerp: Byron de Bolt | **Uitgever:** Sint Theresia Nijmegen

voor Bernard stond, maar veel meer zat er die avond niet in. Nu volgt een nieuwe poging: wie is B. of Bernard van Meurs?

Bij een kleine speurtocht, gericht op de beantwoording van de vraag vond ik in *De Katholieke Illustratie* veel gedichten van de gezochte man, onder andere een bijzondere ‘Jammerklacht van een Rotterdamsche Aap’. Dat gedicht, uitbundig geïllustreerd en voorzien van de nodige toelichtingen, verscheen in de tweede jaargang van *De Katholieke Illustratie*, die van 1868-1869. Met zijn ‘Jammerklacht’ mengde Van Meurs zich in het debat over de relatie tussen mens en aap. Van Meurs, een

energieke en montere dertiger, speelde een belangrijke rol in *De Katholieke Illustratie*, dat blijkens de ondertitel ‘Zondags-Lektuur voor het Katholieke Nederlandsche Volk’ wilde zijn. Maar het blad was veel meer dan dat: het bracht de vele, vaak ongeoeffende lezers een katholieke visie op Nederland en de wereld. Zo reisde het blad door Nederland en bracht van stad tot stad de stand van katholiek Nederland in kaart: waar stonden kerken, waar bevonden zich kloosters? Vol trots ontdekte het blad in Nederland een katholieke wereld, waarin de Zouaven en de roomse Vondel voorpaginanieuws waren. →

Van Meurs droeg aan het blad verzen bij die bijna altijd een lichte toets kenden. Dat gold ook voor zijn 'Jammerklacht van een Rotterdamsche Aap'. Blijkbaar viel het gedicht in de smaak: *De Belgische Illustratie* herdrukte de 'Jammerklacht' vrijwel tegelijkertijd, Van Meurs nam het later over in zijn veelvuldig herdrukte bundel *Rijm en zang*. Over Van Meurs en de 'Jammerklacht' gaat deze bijdrage.

↓ Uit: *De Katholieke Illustratie* (1926, jrg 60, 52)

Wie is Van Meurs?

Pater Bernard van Meurs (1835-1915), geboren in Nijmegen, gaf het katholicisme in Nederland, in de tweede helft van de negentiende eeuw, een vrolijk gezicht. Zijn moeder zag in hem nog 'een echte Nimweegsche jongen', waarmee ze in het bijzonder doelde op zijn 'grappig humeur'. In latere jaren en zeker bij zijn schrijven was Hildebrand zijn grote voorbeeld. Diens luimige *Camera Obscura* (1839)

was voor Van Meurs het ijkpunt van goede smaak. Zijn biograaf Is. Vogels onthulde dat Van Meurs ook zijn 'droefgeestige stemmingen' wel kende. Na drie jaren noviciaat in Ravenstein reisde de aankomende jezuïet in 1860 naar Zuid-Frankrijk, vervuld van heimwee, om er één jaar wijsbegeerte te studeren. In dat jaar schreef hij het gedicht 'Op de stoomboot', waarin hij vol droefheid afscheid nam van zijn 'dierbare woon' en 'Nijmegens schoonheid'.

Van Meurs schreef gemakkelijk en veel. Toen hij na zijn terugkeer uit Frankrijk benoemd werd als surveillant op het kleinseminarie van Culemborg had hij naar eigen zeggen veel tijd 'te over' en in die vrije tijd zette hij zich aan het schrijven, van vooral lichtvoetige gedichtjes. Kerkelijke hoogwaardigheidsbekleders keken met gemengde gevoelens naar dichtende priesters. Toen Herman Schaepman, oud-leerling van Van Meurs, zich als dichter liet kennen, maakte aartsbisschop Zwijssen van zijn bewondering voor de jonge en hooggestemde Schaepman geen geheim, maar hij liet ook noteren: 'Jammer dat hij zoveel tijd aan verzen verspilt'. Die spijt moet in het kwadraat hebben gegolden voor Van Meurs. Niet alleen

160

JAMMERKLACHT VAN EEN ROTTERDAMSCHEN AAP.

(Wizze: *Henri's drinklied*.)

1.

Ai mij, Keesje! bittere uren
Sta ik peinsend in een hoek
Op mijn *quatre mains* te turen.
Als Erasmus op zijn boek.
Arme Kees!
Ach, voor deez'
Was ik met mijn lot tevreden,
Dacht aan toekomst noch verleden...
En nu — vol melancholie...
Wee die genealogie!

2.

Waarom metselde ik mijn ooren
Niet hermetisch dicht met leem,
Toen hier gister twee doctoren
Bluften over 't Vogt-systeem,
Dat beelst
(Wat 'k niet wist)
Als een *scarheid*, hoe wij apen
Niet *qua tales* zijn geschapen,
Maar ontwikkeld door chemie —
Wee die genealogie!

Fig. 1.

3.

En was 't daar nog bij gebleven
In die transformatie-kuur —
Dan ach! »in den strijd van 't leven»
Heeft »de keuze der natuur»
Nog gefaald!
Ja bepaald,
Mensch te zijn was ons beschoren,
Maar — één schakel ging verloren
In de ontwikkelings-theorie,
O die genealogie!

4.

Chimpanzé, Orang, Gorille
Brachten 't wel als apen ver —
Verder ging niet mijn familie
»Seit vier tausend Jahren her.»
't Scheelde één grein:
Ander brein,
Andre voeten, andre handen,
Andre schedel, andre tanden,
En — Kees *mensch* was, hi! hi! hi!
O die genealogie!

Fig. 2.

Fig. 3.

5.

Wat had 'k dan niet kunnen worden:
Een geleerde geoloog,
Rijk beloofd met ridderorden,
Voor wien Vogt zelfs ned'rig boog! —
Wat plezier!
'k Zou dan hier,
Hier in Rotterdam gaan lezen,
Niet voor Menschen maar voor Keezen,
Hier in de menagerie
Over genealogie! —

6.

Maar eilaas! 't zijn *pia vota*!
Vrouw natuur liet me ongelikt;
Ik verander nu geen jota...
Was 'k in 't »urschleim» maar gestikt!
Eén *misschien*
Doodt mijn spleen:
Ik blijf aap zóó 'k ben geschapen —
Maar misschien dat *menschen* apen
Worden door die piperie
Van Vogt's genealogie!! —

B. VAN MEURS.

schreef hij versjes, maar die waren altijd licht en luchtig en ook nog vaak in een Betuws dialect. In *De Katholieke Illustratie* richtte hij zich nadrukkelijk op eenvoudige gelovigen en dus niet op de katholieke elite. De kwalificatie ‘groot emancipator’, waarmee Ton Crijnen en Ina Herbers in hun recente Schaepman-biografie (eerder in dit nummer al benoemd) hun hoofdpersoon sierden, is misschien in nog veel sterker mate van toepassing op Bernard van Meurs.

Als leraar natuurkunde nam Van Meurs met zijn vak in het curriculum van het kleinseminarie van Culemborg een marginale plaats in. Het draaide om klassieke en moderne talen, om literatuur en geschiedenis. Biologie ontbrak op het lesrooster. Wis- en natuurkunde werden wel onderwezen, maar genoten minder aanzien, maar met zijn humor en zijn energie wekte Van Meurs bij zijn leerlingen grote interesse op voor zijn vak.

Van Meurs worstelde als katholieke natuurkundeleraar met de spanning tussen geloof en wetenschap

Van Meurs kampte als katholieke leraar natuurkunde wel met het probleem dat toonaangevende wetenschappers grote vraagtekens plaatsten bij dat wat christenen traditioneel voor waar hielden. Wie het verhaal van de schepping van de mens, zoals verwoord in *Genesis* (1-2), naar de letter wenste te geloven, moest een aantal natuurwetenschappelijke bevindingen wel loochenen, bespotten of negeren. De spanning tussen geloof en wetenschap liet zich in de negentiende eeuw ook in de geëmancipeerde katholieke kring voelen.

De Katholieke Illustratie besteedde geen aandacht aan Darwin en zijn opvattingen over de evolutie, maar toen in 1867 in het liberale tijdschrift *De Gids* een artikel verscheen van Darwins vertaler T.C. Winkler, waarin de evolutietheorie wel ter sprake kwam, zorgde dat in deftige katholieke kringen voor de nodige ontzetting. Darwin had beweerd dat (mens)apen en mensen voorouders deelden. In het denken over evolutie speelde de stamboom een belangrijke rol. In die stamboom,

met de gemeenschappelijke voorouder van apen en mensen, zijn er diverse takken te onderkennen: de tak van de chimpansees, die van de tak van de bonobo's en die van de mensen. Volgens Darwin stammen mensen dus niet af van de apen, maar er is wel verwantschap. Hoe genuanceerd dat misschien ook leek, het was vloeken in de kerk. De ontzetting daarover bereikte de lezers van *De Katholieke Illustratie* voorlopig niet.

Vogt in Rotterdam

Van Meurs nam het niet op tegen Darwin, maar vond een vijand in de Duits-Zwitserse wetenschapper en filosoof Carl Vogt, die in november en december 1868 openbare lezingen hield, onder andere in Rotterdam. Vogt was een aanhanger van het filosofisch materialisme, verklaarde God dood en hij ging in zijn apentheorie verder dan Darwin. Zijn lezingen droegen de titel ‘De mensch in den voorhistorischen tijd’. Vogt probeerde: hij hoonde het christendom en maakte zich in zijn geestige voordrachten vrolijk over zijn tegenstanders. Volgens de redactie van *De Katholieke Illustratie* had Vogt beweerd dat mensen niet van Adam en Eva afstammen, maar van apen, ‘even goddelooze als ongerijmde taal’. Van negeren was hier geen sprake, maar serieus weerwerk werd evenmin in het vooruitzicht gesteld. Nee, de ‘uitzinnige’ zou conform zijn dwaasheid bestreden worden.

Optreden Clean Pete bij Radboud Erfgoed (2021)
Fotograaf: Sophie Theunissen

Zie daar Bernard van Meurs! In *De Katholieke Illustratie* besprak hij ‘het Bestialisme’ van Vogt, trok het in het belachelijke door als mogelijkheid te opperen dat mens en aap misschien wel van de kikvors afstamden – en dat alles in bewoordingen die te geleerd waren en te ver voerden voor de gemiddelde lezer van het blad. Op vertrouwd terrein belandde Van

Meurs toen hij zei dat ‘in de menagerie’ van Rotterdam een ‘levenslustige aap’ totaal van streek was geraakt door de ‘doctorale bespreking van Vogts aap-menschelijke genealogie’. De aap, luisterend naar de naam Keesje, doet in verzen zijn beklag: ‘Jammerklacht van Rotterdamschen aap’. De tekst van het gedicht, dat zich op de wijze van *Henri's drinklied* (een studenten-drinklied uit 1833) ook liet zingen, is te zien in de afbeelding hiernaast (zie p. 42).

In de voorstelling van zaken, zoals de Rotterdamse aap Keesje die geeft, is de door Vogt gepresenteerde ‘genealogie’ ofwel stamboom van de soorten ‘piperie’, dat wil zeggen bedrog. Keesje gelooft dat de apen ‘qua tales’ (dat wil zeggen: als zodanig) zijn geschapen en niet het product van een chemische reactie. De spot van de aap culmineert in de suggestie dat mensen transformeren in apen, natuurlijk helemaal de wereld op zijn kop.

Gezien de herdrukken van dit lied – al sneuvelde in de bundeling dan het voorvoegsel ‘Rotterdamschen’ – moet de tekst in de smaak zijn gevallen, maar niet bij iedereen. Ik betwijfel of Van Meurs’ keuze voor de spot bij zijn superieuren in goede aarde viel. De gekozen melodie (*Henri's drinklied*) was ook nog eens erg ordinar. Zijn leerling Herman Schaepman zou in zijn gedichten een volstrekt andere toon kiezen.

Diens verspilling van de tijd in verzen zou hem uiteindelijk niet kwalijk worden genomen: Schaepmans opgang in de kerkelijke hiërarchie was onstuitbaar. Van Meurs had de lachers op zijn hand, hield lezingen over ballonvaart, het lachen en de neus, maar hij bleef steken in Culemborg. Tot op dag van vandaag worden zijn vrolijke versjes herdrukt. ¶

In memoriam

Vefie Poels

(America, 23 november 1958 – Nijmegen 2 oktober 2022)

Vefie Poels tijdens de presentatie van haar boek *De Rode Paus* in 2021.

Tekst: Lodewijk Winkeler, oud-directeur KDC | **Beeld:** collectie KDC

Als ik op het KDC even iets met Vefie wilde overleggen – ‘Vefie, heb je heel even?’ – dan draaide zij eerst haar bureaustoel naar mij toe, leunde achterover en strekte haar benen. En zij draaide pas weer terug naar haar bureau als ik uit de deuropening verdwenen was. Aandacht tot het laatst. Ik denk dat die aandacht voor alles, waar zij mee bezig was, het meest kenmerkend voor Vefie was. Wat zij ook onder handen had, het gebeurde met aandacht en met precisie. Vrijwel haar hele werkzame leven heeft Vefie documentair KDC-werk gecombineerd met wetenschappelijk onderzoek en talrijke publicaties. Soms was dat een noodzakelijke combinatie, als zij weer eens een onderzoeksproject had bedacht waar eerst nog maar eens geld voor gevonden moest worden. En zij kreeg dat voor elkaar: met doorzettingsvermogen, argumenten en goede relaties kwam er wéér geld.

Maar het was bepaald niet zo dat het documentaire werk, met iedere keer weer die irritante tijdelijke aanstellingen – er alleen maar was om brood op de plank te krijgen. Ik denk aan het werk voor het omvangrijke *oral history*-project van de Commissie Missie Memoires. Terwijl Vefie interviews afnam en daar samenvattingen van maakte, ontwikkelde zij zich tot een expert op het gebied van de Nederlandse missiegeschiedenis. En terwijl zij titels beschreef voor de *Bibliografie van Katholieke Nederlandse Periodieken*, bouwde zij een zo grondige kennis op van de geschiedenis van katholiek Nederland, dat zij zonder blikken of blozen een hele reeks lemma's schreef voor de *Christelijke Encyclopedie* – kon niet schelen wat het onderwerp was.

Bij Vefie werd altijd alles inhoudelijk. Inhoudelijk tot op het laatste nietszeggende detail, dat onder Vefie's handen vrijwel

Vefie Poels nam de schenking van het Van Rossum-schilderij door Jan van Delft (1879-1952) in ontvangst op het redemptoristenklooster in Wittem (2018).

altijd bleek helemaal niet zo nietszeggend te zijn. Vefie is 37 jaar aan het KDC gerelateerd geweest: niet altijd in KDC-dienst, maar altijd in de buurt. Het record 'job hoppen' is inmiddels vast in haar handen komen te liggen. Vefie studeerde van 1977 tot 1985 Geschiedenis aan de Radboud Universiteit. Nadat zij in 1985 cum laude was afgestudeerd begon zij in 1988 als studiesecretaris van het Katholiek Studiecentrum. Daarna was zij met enige tussenpozen verbonden aan het project van de missiememoires (KMM). In 1993 kwam zij weer terug bij het KDC om het voortsukkelend bibliografieproject BKNP tot een goed einde te brengen. Dat was helaas niet het geval, want in de jaren daarna kreeg zij ook de leiding over de afdelingen Beeld&Geluid en Bibliotheek, en uiteindelijk was zij bovendien adjunct-directeur.

Dat heeft Vefie er niet van weerhouden om veel te publiceren: talrijke artikelen over missiegeschiedenis, de laatste jaren vooral over bijvondsten van haar Van Rossum-onderzoek, natuurlijk haar lijvige promotie in 2005 over de feitelijk mislukte Noorse missie, en haar vorig jaar verschenen magnum opus: de biografie van kardinaal Van Rossum. Al ernstig ziek, had de voltooiing van deze monumentale biografie nog steeds een hoge prioriteit, en op 12 april 2021 kon zij het eerste exemplaar aanbieden aan mgr. Gerard de Korte, bisschop van 's-Hertogenbosch (en historicus). In de aanloop naar de verschijning werd zij uitvoerig over deze biografie geïnterviewd door Stijn Fens. Een Engelse vertaling is in voorbereiding. ¶

Deze tekst werd uitgesproken door Lodewijk Winkeler op de uitvaart van Vefie Poels, namens alle collega's van het KDC.

Belangrijkste publicaties

- (e.a., red.) *Current issues in women's history* (Proceedings of the International Conference of Women's History, Amsterdam 1986)
- *Vrouwen van het Grote Missieus. De ontstaansgeschiedenis van de missiezusters van Asten* (Nijmegen 1997)
- *Een roomse droom. Nederlandse katholieken en de Noorse missie 1920-1975* (dissertatie, Nijmegen 2005)
- (met A. Camps en J. Willemsen) *Dutch missionary activities. An oral history project 1976-1988* (Nijmegen 2005)
- (met A. Damas) *Vrouwen met een missie. Vier congregaties in Nederland en de toekomst van hun missionair verleden* (Nijmegen 2008)
- (met T. Salemink en J.P. de Valk) *Life with a mission. Cardinal Willem Marinus van Rossum C.Ss.R. (1854-1932)* (Leuven 2011)
- (met J.P. de Valk) 'A Stranger in the Sacred College of Cardinals. Contextual and heuristic problems in investigating Cardinal van Rossum', in: François Jankowiak & Laura Pettinaroli (eds.), *Cardinaux et cardinalat. Une élite à l'épreuve de la modernité, 1775-1978* (Melanges de l'école française, Paris/Rome 2016).
- *De rode paus : biografie van de Nederlandse curiekardinaal Willem van Rossum CSsR (1854-1932)* (Nijmegen 2021)

Terugkijken

Het volledige interview met Vefie Poels door Stijn Fens is terug te kijken op ons YouTube-kanaal:

<https://www.youtube.com/watch?v=plCCsPxkQ0M>

Verder lezen

Bij deze editie van *Impressie* ontvangt u een brochure met daarin alle lezingen die gegeven zijn bij de presentatie van Vefie's laatste boek in april 2021, inclusief twee bijdragen van haarzelf.

'De kerk is waar ik nu leef'

Film over het leven van

Pastoor Herman bezoekt zijn oude parochiekerk.

In het voorjaar van 2022 werd het KDC benaderd door documentairemakers Bert Verkooijen en Hanny van der Kruijs. Ze wilden ons graag een interviewfilm plus aanvullend audiovisueel materiaal schenken, waarin de herinneringen en ervaringen van pastoor Herman Helsloot, een priester uit het bisdom Haarlem, waren vastgelegd. Helsloot, een bekende van de beide interviewers, bereidde zich voor op het priesterschap midden in de roerige jaren zestig, in een tijd waarin juist de ene priester na de andere besloot het ambt te verlaten. In *Impressie* vertellen Bert en Hanny wat hen bewoog om dit interviewproject uit te voeren, hoe ze te werk zijn gegaan en wat het volgens hen heeft opgeleverd.

Tekst: Bert Verkooijen, Hanny van der Kruijs | **Beeld:** Verkooijen Videoproducties

Wij zijn al vele jaren bevriend met de zus van Herman, Elly Helsloot. Wij kenden haar broer van verjaardagen en andere familiegelegenheden. Elly vertelde uiteraard wel eens over haar broer. Zoals dat in gesprekken tussen vrienden gaat, hadden we het er op een dag ineens over dat het best interessant kon zijn een film over Hermans leven als priester te maken. Net als Elly en Herman zijn wij van huis uit katholiek. En ook al hebben we midden jaren zeventig net als Elly de kerk de rug toegekeerd, wij zijn nog steeds geïnteresseerd in het wel en wee van de katholieke kerk. Het leek ons interessant van Herman

te horen waarom hij begin jaren zeventig voor het priesterschap heeft gekozen in een tijd dat dit allerminst vanzelfsprekend was. En hoe hij in de roerige en vaak verwarrende jaren daarna in katholiek Nederland invulling aan zijn priesterschap heeft gegeven. Elly zou het eens met haar broer bespreken. Na een hele poos, toen het idee van een film bij ons al een beetje op de achtergrond was geraakt, kwam Elly met de boodschap dat Herman het een goed idee vond. Herman had al overwogen zijn memoires te schrijven. Dat was echter geen haalbare optie, aangezien Herman al een tijd last had

van vasculaire dementie. Het opschrijven van zijn levensverhaal zou teveel tijd en energie vergen. Voor de camera zijn levensverhaal vertellen was dus eigenlijk een goed alternatief.

Herman wilde het verhaal over zijn leven in de eerste plaats nalaten aan zijn familie. Aangezien hij maar één zus heeft en geen broers betekende dat concreet aan Elly zelf, aan haar kinderen, en haar kleinkinderen. Zoals hij het zelf verwoordde wilde hij dat Elly's kleinkinderen, wanneer hij er zelf over een jaar of vijftien niet meer zou zijn, nog zouden kunnen weten wat een

en werk.'

priester Herman Helsloot

priester eigenlijk was. Herman wilde daarnaast zijn verhaal vertellen aan de Nederlandse kerkprovincie. Hij ging er ons inziens terecht vanuit dat zijn levensverhaal van belang zou kunnen zijn voor iedereen die betrokken is bij katholiek Nederland, of op zijn minst representatief is voor zijn generatie priesters in Nederland.

Wat bewoog nu iemand nog om voor het priesterschap te kiezen?

Bijna verliefd

Herman is in 1950 geboren in Amsterdam. Zijn vader, magazijnchef bij een damesconfectiebedrijf, was een betrokken maar ook kritische katholiek. Zijn moeder is te typeren als een goede katholieke huisvrouw. Er waren in het gezin Helsloot twee kinderen, Herman en zijn jongere zus Elly. Hermans ouders waren vrij nuchter over zijn keuze voor het kleinseminarie, de middelbare school (met internaat) voor aankomende priesterstudenten. De status van het priesterschap speelde voor hen geen rol. Zijn vader maakte zich wel zorgen over de kosten. Hij lag er van wakker dat Herman op het grootseminarie een dure toeg zou moeten hebben. Hij opperde ook nog alternatieven, zoals eerst een gewoon gymnasiumdiploma behalen en dan later kiezen voor het priesterschap of een opleiding volgen bij een kloosterorde. Dat laatste was ook goedkoper. Herman zag dat niet zitten, hij kende alleen maar wereldheren, priesters die niet aan een orde of congregatie verbonden zijn maar rechtstreeks werken voor de bisschop. Vader wees Herman ook op de gevolgen van een keuze voor het priesterschap in verband met het celibaat. Maar

Pastoor Herman Helsloot (links) bij zijn priesterwijding in 1982.

dat maakte blijkbaar geen indruk op Herman, die al jong werd getroffen door de pracht en praal van de katholieke liturgie. Als misdienaar zat hij al uren op zijn knieën bijna verliefd naar een Mariabeeld te kijken, dat hij jaren later tot zijn ontroering in de koepelkathedraal in Haarlem zag staan.

De jonge Herman ging dus in 1962 toch naar Hageveld in Heemstede, het diocesane kleinseminarie van het bisdom Haarlem. In 1968 ging hij naar de Katholieke Theologische Hogeschool en in 1977 kreeg hij een aanstelling als pastoraal werker in Zwaag. Daar bleef hij na zijn priesterwijding in 1982 nog twee jaar. Daarna was hij zes jaar lang pastoor. Tot slot was hij meer dan dertig jaar pastoor in Heiloo.

Afgerond levensverhaal

Al heel snel waren we het erover eens dat de kern van de film een tweegesprek van Herman met zijn zus zou zijn. Zoals al verteld had Herman vasculaire dementie en dat speelde hem ook parten bij het voor de camera vertellen van zijn levensverhaal. Hij vond het dan ook goed dat Elly hem waar nodig kritisch zou bevragen. Op die manier hoopten we een duidelijke

verhaallijn te krijgen. Dat is naar ons idee goed gelukt.

In oktober 2021 zijn we met de interviews begonnen. Na zeven interviewsessies moesten we in december 2021 plotseling met de interviews stoppen. Herman bleek namelijk heel onverwacht ongeneeslijk ziek te zijn. Hij overleed enkele maanden later. Hoewel we nog minstens twee interviewsessies nodig dachten te hebben, bleken we voldoende materiaal te hebben om tot een afgerond levensverhaal te komen. Wel hebben we na zijn overlijden nog een aantal parochianen uit zijn parochie in Heiloo geïnterviewd en tevens enkele goede vrienden. We wilden namelijk niet alleen het verhaal van Herman horen maar ook van de mensen voor en met wie Herman heeft geleefd en gewerkt. Herman kon zich daar prima in vinden.

Bewogen periode

Het filmproject heeft meerdere producten opgeleverd. Hoofdproduct is een film met het levensverhaal van Herman – daarvan is zowel een uitgebreide versie van ruim tweeëneenhalf uur als een beknoptere variant die bijna anderhalf uur omvat. →

Ook is er een film met de interviews van parochianen uit Heiloo en een film met interviews van een aantal vrienden van Herman. Voor historici is vooral die laatste film interessant. Zijn vrienden, die allemaal functies in de kerk vervullen, geven hun visie op geloof en kerk, zowel wat de ontwikkelingen tot nu toe betreft als over de toekomst.

De film omvat een bewogen periode uit de geschiedenis van de katholieke kerk, die begon met het Tweede Vaticaans Concilie, dat al spoedig werd gevolgd door het terugdraaien vanuit Rome van de in Nederland ingezette modernisering. Jaren van doorzettende ontkerkelijking volgde. Recent kwam het synodaal proces van paus Franciscus op gang – ook daarvan heeft Herman nog een deel meegemaakt. In de interviewfilms komen daardoor veel interessante thema's aan bod.

Studentenekklesia

In de eerste plaats is boeiend te horen hoe de kerk in korte tijd ingrijpend veranderde na het Tweede Vaticaans Concilie. Herman ging in 1962 naar het kleinseminarie, dat nog volop trekken had van hetatholicisme uit de decennia daarvoor, vaak omschreven als 'het rijke Roomse leven'. Drie jaar later veranderde er van alles. In de liturgie klonk de volkstaal in plaats van Latijn, docenten droegen niet langer een priesterboord, maar een grijze coltrui. De leerlingen gingen niet meer regelmatig biechten, er was geen lof meer en ze hoefden niet meer dagelijks naar de Heilige Mis. Herman beschrijft treffend hoe die koerswijziging in de praktijk zijn beslag kreeg en wat die voor hem betekende.

Herman vertelt vervolgens over zijn ervaringen op de Katholieke Theologische Hogeschool (KTH). Dat was een nieuw fenomeen toen, de opvolger van het traditionele grootseminarie. Hij was in die periode erg enthousiast over wat er allemaal in de Amsterdamse studentenekklesia gebeurde. Hier experimenteerden vernieuwingsgezinde priesters als Huub Oosterhuis en Jan van Kilsdonk met nieuwe vormen van liturgie. Juist die nieuwe liturgie sprak Herman en zijn vrienden op de KTH erg aan. Opvallend is dat Herman ondanks verzoeken actief in de ekklesia mee te doen er uiteindelijk voor koos zich niet tot de relatief elitaire wereld van de studentenkerk te beperken, maar om priester te worden voor de gewone man, om 'met zijn poten in de klei te staan'.

Een lege gereedchapskist

Een derde hoofdthema dat in de films naar voren komt, is Hermans omgang met het terugdraaien van de modernisering en met de conservatieve wind die er in de jaren zeventig, na de benoemingen van de bisschoppen Simonis en Gijsen in katholiek Nederland is gaan waaien. Kenmerkend voor die omgang is Hermans uitspraak: 'de kerk is daar waar ik leef en werk.' Herman heeft - zoals we dat nu zeggen - zijn ding gedaan, los van alle perikelen en heisa die in de kerk speelden. De paus, de kerkprovincie en de bisschoppen stonden ver af van zijn dagelijkse praktijk. Uiteraard heeft hij wel last gehad van die conservatieve wind en zeker van de ontkerkelijking die steeds verder voortschreed. Op een gegeven moment wist Herman niet meer wat

nog te doen. "Mijn gereedchapskist was leeg", zei hij daar zelf over.

Een laatste thema dat ons getroffen heeft, is dat Herman maar ook de parochie in Heiloo zich in de steek gelaten voelden door het bisdom en de bisschop. De vicevoorzitter van de parochieraad constateert dat er vanuit het bisdom totaal geen zorg was voor het personeel, dus ook niet voor Herman. Gedurende al die jaren van afbrokkeling van het aantal gelovigen en het terugdraaien van de verworvenheden van het Vaticaans Concilie, miste hij de warmte vanuit het bisdom. Ondanks herhaalde verzoeken kwam de bisschop nooit langs om tenminste de zorgen van de parochianen aan te horen.

De film geeft een naar ons idee boeiend beeld van een roerige periode in de Nederlandse kerkgeschiedenis. De meerwaarde van de film boven bijvoorbeeld memoires is dat Herman op een heel openhartige en authentieke manier heeft verteld hoe hij die periode heeft beleefd en hoe hij aan zijn priesterschap op een eigen wijze invulling heeft gegeven. Op papier zou dat veel minder pregnant en persoonlijk zijn over gekomen. Het is verschrikkelijk jammer dat Herman door zijn onverwachte dood het eindproduct niet zelf meer heeft kunnen zien. ¶

Terugkijken?

De films van Bert Verkooijen en Hanny van der Kruijs zijn terug te vinden op hun website:

www.verkooijen-videoproducties.nl

Fragment uit de interviewfilm.

Een portret van Schaepman

Tijdens het symposium over Herman Schaepman, dat op 9 september jongstleden plaatsvond, werd er ook de nieuwste aanwinst van het KDC gepresenteerd: een schilderij van Herman Schaepman. Alhoewel, schilderij?

Tekst: Andreas Caspers | Beeld: collectie KDC

Het portret is een schenking van Eduard Kimman SJ, de deken van Nijmegen, die het een kwart eeuw geleden heeft gekocht bij een klein veilinghuis in Leiden. Voor een tientje. "Het stel dat het veilinghuis dreef, had besloten zich niet alleen zakelijk aan elkaar te verbinden. Dus nodigden zij mij uit om te praten over hun aanstaand huwelijk. Daar zag ik het staan. In de catalogus was het omschreven als 'portret van een pastoor', maar ik zag gelijk dat het Schaepman was." Toen Kimman het portret op orde liet brengen, merkte de restaurator op dat het geen echt schilderij was, maar een overgeschilderde foto. Een raadsel, dat toen het bij de presentatie op 9 september werd opgerakeld, verschillende aanwezigen aanspoorde om het portret aan een nadere inspectie te onderwerpen.

Veelbelovend waren vooral de opmerkingen van kunsthistorica Lillian Waanders, die het portret in verband bracht met Peinture Bogaerts, een atelier uit Boxtel dat actief was rond 1900. Via een speciaal procedé drukte het foto's op canvas af om deze vervolgens met olieverf verder in te kleuren. Het resultaat was nauwelijks van een echt schilderij te onderscheiden, maar veel goedkoper. Ook was het op deze manier gemakkelijker om een hele serie nagenoeg identieke portretten te produceren. Daarvoor hoefde niemand te poseren, het opsturen van een foto volstond. Dit laatste maakte Peinture Bogaerts geliefd bij opdrachtgevers die een postuum portret van iemand verlangden.

Of het portret inderdaad bij het Boxtelse atelier is gemaakt verdient nader onderzoek. Als dit met zekerheid kan worden vastgesteld, dan zijn er nog een aantal andere vragen die beantwoord moeten worden. Wie heeft het portret laten maken? En waarom? Is dit misschien een voorbeeld van zo'n postuum portret?

Voorzien van een statige lijst is het portret in elk geval een sieraad voor iedere katholieke vergaderzaal. Die mening is althans Kimman toegedaan. "Toen ik in 2002 de kamer van Secretaris-Generaal van de R.K. Kerkprovincie betrok, heb ik het daar opgehangen. Een jaar of zo later ging het naar een tentoonstelling. Bij terugkomst, verpakt in plastic, bleef het tegen de muur staan tussen andere ingelijste, niet opgehangen kunstwerken."

Tijd om het opnieuw op te hangen vond Kimman pas na zijn verhuizing naar Nijmegen. Daar kreeg het portret een plaats in de pastorie van de Paduakerk aan de Groesbeekseweg. Onlangs werd de kamer waarin het hing echter verhuurd en moest het portret daar weg. Gelukkig is er voor Schaepman in het KDC een nieuw plekje gevonden. ¶

Foto boven: Presentatie schenking portret Schaepman, met v.l.n.r. Eduard Kimman SJ, Hans Krabbendam (KDC) en pastoor Herman Schaepman, een nazaat en naamgenoot.

Portret Schaepman waarbij een foto op canvas is overgeschilderd.

Vrienden van het KDC

Tekst: Rogier Moulen Janssen

Met drie symposia en verschillende presentaties en bijeenkomsten achter de rug voelde 2022 weer als een *'business as usual'*-jaar voor het KDC. Men zou haast vergeten dat er de twee jaar daarvoor bijna geen fysieke activiteiten toegestaan waren. Het feit dat we elkaar dan weer mochten ontmoeten in een normale setting, op het KDC, en dat we weer met elkaar ideeën konden uitwisselen rondom het onderzoek en behoud van katholiek erfgoed, was een verademing.

De publicatie van twee nieuwe boeken die met de hulp van het KDC tot stand zijn gekomen, over de geschiedenis van de PPR en de biografie van Herman Schaepman, tonen de resultaten aan van het voortdurende onderzoek naar katholieken die actief waren op het Binnenhof – één van de speerpunten van het KDC. De Vrienden hebben daar financieel aan bijgedragen. Maar achter de schermen is er ook veel gebeurd.

Voortgang Gedeeld Erfgoed Delen-project

Het KDC is bezig met internationalisering, waarbij zij afgelopen jaar heeft getracht de banden met onderzoekers, universiteiten en orden en congregaties met Nederlandse roots in Indonesië te versterken. Mede door uw donaties kon dr. Maaïke Derksen afgelopen zomer als kwartiermaker naar Indonesië afreizen. Eerst heeft zij een aantal lezingen gegeven op diverse universiteiten in Jakarta, Semarang en Yogyakarta over gedeeld katholiek missie erfgoed. Haar contacten met onderzoekers van de Soegiopronoto Universiteit in Semarang hebben geleid tot eerste verkennende gesprekken over de mogelijkheden om in Semarang een instelling te kunnen oprichten die een vergelijkbare rol als het KDC in Indonesië zou kunnen spelen.

In Java bezocht Maaïke ook diverse ordes en congregaties en enthousiasmeerde hen voor het *Gedeeld Erfgoed Delen*-project. Dit project heeft tot doel om Nederlandstalige katholieke bronnen in Indonesië te digitaliseren en te koppelen aan de collecties in Nederland, zodat er één gemeenschappelijke collectie ontstaat. Er zijn samenwerkings-overeenkomst getekend met De Broeders van Maastricht (FIC) en de Jezuïeten (SJ) in Semarang. Momenteel worden de Nederlandstalige archiefcollecties die zich in de provincialaten in Semarang bevonden digitaal en fysiek geconserveerd. Eveneens zal de zeer omvangrijke missie-fotocollectie (tot 1950) van de Franciscanen die zich in het provinciaal in Jakarta bevond worden gedigitaliseerd. Naast deze collecties van de religieuzen, zullen ook de fragmentarische

negentiende- en twintigste-eeuwse archieven van de Vincentius-weeshuizen in Semarang en Jakarta worden geconserveerd. Deze collecties zijn inmiddels overgebracht naar de werklocatie van onze samenwerkingspartner PT Aliz Dinamika in Jakarta voor inventarisatie, restauratie en het scannen. De collecties zullen zowel in het Nederlands als in de lokale taal het Bahasa Indonesia worden beschreven en beschikbaar worden gemaakt voor Indonesië én Nederland.

Dankzij financiële bijdragen van het Nationaal Archief in Den Haag en fondsen konden deze eerste resultaten geboekt worden. Voor het vervolg is nog een aanzienlijk bedrag nodig omdat de collecties zeer omvangrijk zijn. De belangstelling voor dit materiaal groeit met de dag.

Donaties

Naast de substantiële bijdragen van stichtingen wordt het KDC-fonds altijd aangevuld met giften van particulieren. Bent u enthousiast geworden over hetgeen wat het KDC doet voor het onderzoek en behoud van katholiek erfgoed? Overweeg dan alstublieft om een donatie te maken. Het online donatieplatform met een QR-code (zie hiernaast op p. 51) maakt overboeken gemakkelijk.

Het is verheugend dat de lezers van *Impressie* het behoud en de ontwikkeling van het katholiek erfgoed steunen door een bijdrage aan het KDC-fonds over te maken. Dat kan ook via een overboeking op **NL84 ABNA 0248 6906 55 – Stichting Radboud Fonds, onder vermelding van 'KDC Fonds'**. Als ANBI-erkend goed doel (Algemeen Nut Beogende Instelling) zijn donaties aan het KDC-Fonds fiscaal aftrekbaar. Op de site www.radboud-fonds.nl vindt u meer informatie over de belastingvoordelen bij een periodieke schenkingsovereenkomst of een legaat.

Wilt u meer weten over de manieren waarop u het KDC kunt steunen, neem dan gerust contact op met Lisette Pals van het **Radboud Fonds** (per mail l.pals@ru.nl of telefoon **024-3611424**).

Alle donateurs van het KDC-Fonds ontvangen viermaal per jaar het *Radboud Magazine*, het tijdschrift voor relaties van de Radboud Universiteit en natuurlijk ook twee mooie nummers van *Impressie*. Wist u overigens dat *Impressie* met anderen delen nieuwe abonnees oplevert?

Hartelijk dank voor uw betrokkenheid en bijdragen!

Rogier Moulen Janssen, voorzitter ¶

Colofon

↑ Winter op de campus. Het bospad tussen Berchmanianum en de Universiteitsbibliotheek met rechts een beeld van Jan Berchmans, patroonheilige van de jeugd en naamgever van het Academiegebouw. | Foto: Dick van Aalst

Impressie, Tijdschrift voor Katholiek Erfgoed is een uitgave van het Katholiek Documentatie Centrum. Het tijdschrift verschijnt tweemaal per jaar. Op aanvraag wordt *Impressie* kosteloos toegezonden per post of e-mail.

Redactie-adres en abonnementenadministratie

Postbus 9100, 6500 HA Nijmegen
Tel. nr. 024 - 361 2457
E-mail info@kdc.ru.nl
Website www.ru.nl/kdc

Redactie

Marieke Smulders en Jeffry Huntjens-Baetsleer

Auteurs

Peter Altena, Marga Arendsen, Andreas Caspers, Joep van Gennip, Jeffry Huntjens-Baetsleer, Hans Krabbendam, Hanny van der Kruijs, Otto S. Lankhorst, Wim van Meurs, Marieke Smulders, Renate Stapelbroek, Henk te Velde, Bert Verkooijen, Ad van der Waals, Lodewijk Winkeler

Opmaak en design

Jeffry Huntjens-Baetsleer

Foto verantwoording

- **Voorzijde:** Het Nebo-voetbalteam van 1938. | **Bron:** KDC
- **Achterzijde:** Kloostermuren van Sint Agatha, gezien vanaf de oostkant van het complex, 2022. | **Bron:** ENK

Drukwerk

Radboud Universiteit, afdeling Post & Print

De redactie doet haar uiterste best om de rechthebbende achter foto's e.d. te achterhalen, maar dit lukt niet altijd. Mocht u onverhoopt de rechten denken te bezitten over het getoond materiaal, neem dan s.v.p. contact met ons op.

Direct naar de donatiepagina?
Scan deze QR-code met uw smartphone!

Impressie is een uitgave van het Katholiek Documentatie Centrum te Nijmegen en verschijnt tweemaal per jaar.

Kijk voor meer informatie op www.ru.nl/kdc.

Bellen of mailen kan ook: **024 - 3612457** | info@kdc.ru.nl

Radboud Universiteit

